

ÜÇ TARZ-I SİYASETTEN ÜÇ TARZ-I TAHAYYÜLE: TÜRKİYE’DE JEOPOLİTİK TAHAYYÜLÜN SİYASİ KÖKLERİ

FROM THREE MODES OF POLITICS TO THREE MODES OF IMAGINATION: THE POLITICAL ROOTS OF GEOPOLITICAL IMAGINATION IN TÜRKİYE

Hakan Sezgin ERKAN

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi

İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

hakansezgin.erkani@nisantasi.edu.tr

ORCID: 0000-0002-6204-8689

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

23.06.2025

Kabul Tarihi:

03.11.2025

Yayın Tarihi:

30.12.2025

Anahtar Kelimeler

Jeopolitik Tahayyül,
Osmanlılık,
Türkçülük,
İslamcılık,
Avrasyacılık.

Keywords

Geopolitical
Imagination,
Ottomanism,
Turkism,
Islamism,
Eurasianism.

Jeopolitik tahayyül Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan ve toplumların siyasi ideolojilerinin jeopolitik anlayışlarını şekillendirdiği vurgusu üzerinde duran eleştirel jeopolitik yaklaşımın bir ürünüdür. Soğuk Savaş’ın sabit dinamikleri ile şekillenen dogmatik klasik jeopolitik Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile birlikte kısıtlamaların kalkmasıyla daha esnek ve inşa edilebilir bir yapıya bürünmüştür. Bu çalışma Türkiye’nin Osmanlı İmparatorluğu’ndan miras aldığı Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük siyasi görüşlerini ve 1980 sonrası ortaya çıkan Avrasyacılık görüşlerinin günümüzde bu siyasi görüşlere sahip olan kişilerin jeopolitik tahayyülünü nasıl şekillendirdiği ve değiştirdiğini irdelemektedir. Her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne devlet yapısı, kurumlar, dünya siyaseti değişse de bu siyasi ideolojileri günümüz anlayışı ile revize ederek savunan gruplar bulunmaktadır. Bu gruplar Osmanlı İmparatorluğu’ndan devrıldıkları bu siyasi ideolojileri günümüzdeki siyasi yaklaşımlarına meşruiyet kaynağı olarak kullanmakla birlikte jeopolitik tahayyüllerine de temel taşı yapmaktadırlar. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu’ndan kalan üç tarz-ı siyaset Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük ile 1980 sonrası ortaya çıkan Avrasyacılık akımlarını savunan kişilerin jeopolitik tahayyüllerinin de bu akımların sınırları içerisinde şekillendiği sonucuna varılmıştır.

Geopolitical imagination, as conceptualized by critical geopolitics, emerged after the Cold War and emphasizes the role of political ideologies in shaping societies’ geopolitical understandings. The rigid, deterministic framework of classical geopolitics during the Cold War gave way to more flexible and constructivist approaches in its aftermath. This study explores how Ottomanist, Islamist, and Turkist ideologies—rooted in the Ottoman Empire—and the post-1980s Eurasianist discourse have influenced the geopolitical imaginations of political actors in contemporary Turkey. Although the transition from the Ottoman Empire to the Republic of Turkey brought significant changes in state structure, institutions, and international positioning, ideological continuities persist. Certain political groups reinterpret these historical ideologies through modern lenses, using them both as sources of political legitimacy and as frameworks for envisioning Turkey’s geopolitical role. Consequently, the geopolitical imaginations of those aligned with Ottomanism, Islamism, Turkism, and Eurasianism are shaped by the intellectual and symbolic boundaries of these ideological traditions. The study concludes that contemporary geopolitical visions in Turkey cannot be fully understood without considering the enduring influence of these historically rooted political perspectives.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1725270>

Atıf/Cite as: Erkan, H. S. (2025). Üç Tarz-ı Siyasetten Üç Tarz-ı Tahayyüle: Türkiye’de jeopolitik tahayyülün siyasi kökleri. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 15(4), 2390-2409.

Giriş

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte jeopolitik disiplini klasik jeopolitiğin katı, devlet merkezli çerçevelerinden eleştirel jeopolitiğin dinamik ve çoğulcu bakış açılarına doğru derin bir dönüşüm geçirmiştir. 19. yüzyılın sonlarında emperyalist hırsları meşrulaştırmak için bir araç olarak ortaya çıkan klasik jeopolitik, coğrafyayı devlet gücünün sabit bir belirleyicisi olarak ele almış, dış politikaları toprak genişlemesi ve kaynak rekabetinin deterministik odakları üzerinden şekillendirmiştir. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve katı iki kutuplu yapıların çözülmesi ile bu varsayımları sorgulanmaya başlanmış, jeopolitik anlatıların inşa edilmiş ve öznel doğasını vurgulayan, kimlik, ideoloji ve güçle iç içe geçmişliğini öne çıkaran eleştirel jeopolitiğin doğuşuna yol açmıştır. Bu değişim, devletlerin küresel düzendeki yerlerini nasıl ifade ettiklerini anlamak için derin etkilere sahiptir; özellikle de Afro-Avrasya kıtasının merkezinde bulunan Türkiye için.

Türkiye'nin geleneksel jeopolitikten eleştirel jeopolitiğe dönüşümü ve farklı jeopolitik tahayyüllerin ortaya çıkışı da bu dönüşümün gözlemlenmesi açısından dikkat çekici bir fırsat sunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden Cumhuriyet'in kuruluşuna, Türkiye'nin jeopolitik tahayyülü, tarihsel miraslar, ideolojik akımlar ve küresel güç dinamiklerinin karmaşık bir etkileşimiyle şekillenmiştir. Soğuk Savaş dönemi, Türkiye'yi Batı Blokuyula sıkı sıkıya hizalayan, eşsiz coğrafi konumu ve algılanan düşmanlarla çevrili olma durumunu vurgulayan devlet odaklı bir jeopolitik dogmanın ortaya çıkışına sebep olmuştur. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönem, Batı'ya duyulan hayal kırıklığı ve yeni küresel fırsatların ortaya çıkmasıyla bir kopuşa işaret etmektedir; bu da Neo-Osmanlılık, İslamcılık, Türkçülük ve Avrasyacılık gibi rekabet eden jeopolitik tahayyüllerin yükselişini tetiklemiştir. Osmanlı dönemindeki Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük ideolojilerinden kök alan bu vizyonlar, çağdaş zorluklara yanıt verecek şekilde yeniden formüle edilerek, çok kutuplu dünyada Türkiye'nin rolü için alternatif yollar önermiştir.

Bu makale, jeopolitik düşüncenin klasik yaklaşımlardan eleştirel bakış açılarına dönüşümünü incelemekte ve Türkiye'nin jeopolitik tahayyüllerini bir vaka çalışması olarak analiz etmektedir. Türkiye'nin jeopolitik dogmasının tarihsel ve ideolojik kökenlerini, Soğuk Savaş sırasında konsolidasyonunu ve Soğuk Savaş sonrası dönemde çeşitli vizyonlara bölünmesini izlemektedir. Neo-Osmanlılık, İslamcılık, Türkçülük ve Avrasyacılık jeopolitik tahayyülleri Türkiye'nin kimlik ve etki arayışını, değişen küresel dinamikler içinde nasıl yansıttığını ortaya koymaya çalışmaktadır. Böylece, makale jeopolitik düşüncenin tarihsel koşullara ve ideolojik çeşitliliğe yanıt olarak nasıl evrildiğine dair iç görüler sunmaya çalışmakta ve Türkiye'nin dünyadaki yerini yeniden tanımlama sürecine katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Klasik Jeopolitikten Eleştirel Jeopolitiğe: Türkiye'de Jeopolitiğin Dönüşümü

Klasik jeopolitiğin tarihi arka planını değerlendirecek olursak ilk ortaya çıktığı dönem olan 1870'li yıllar Avrupalı emperyalist devletlerin Afrika Mücadelesinin bir sonucu olarak kendi dış politikalarını şekillendirmek ve hatta meşrulaştırmak için ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dönem klasik jeopolitiğin kendi içerisindeki ilk dönemidir. Bu dönemde Viyana Kongresi düzeninin bozulmaması adına dışsal mücadelelerini Avrupa toprakları dışına taşıyan emperyal devletler Sanayi Devrimi neticesinde ortaya üretim sistemindeki değişikliklerini de kendi yararlarına olacak şekilde ülkeye adapte etme yarışı içerisindeydiler. Üretimin hızlandığı, çeşitlendiği ve farklılaştığı bu dönemde üretimin gerçekleştirilmesi için gereken hammadde ve maliyet avantajının sağlanması için bu hammaddenin ucuza elde edilmesi gerekliliği sömürgecilik rekabetinin de bir ileriki boyuta taşımıştır. Jeopolitik de tam burada devreye girmektedir. Emperyal güçlerin entelektüelleri bu dönemde ülkelerinin daha fazla sömürgeye sahip olabilmeleri, bu sömürgelerden gelen ucuz hammadde ve insan gücünün daha etkin bir şekilde üretim sistemine entegre edilebilmesi için farklı yaklaşımlar ortaya koymuşlardır.

Jeopolitik düşünceyi ilk olarak kendi dış politikasını meşrulaştırma amaçlı kullanan ülke olan Almanya için birincil sorun siyasi birliğini diğer Avrupalı devletlere göre geç tamamlamasından dolayı nasıl genişleyeceği ve içeride Sanayi Devrimi sonrası ülkeyi hızla kalkındıracak düzeni nasıl kurulacağı olmuştur. Burada ise yardıma organik devlet anlayışının kurucusu ve ilk jeopolitik yaklaşımı geliştiren Friedrich Ratzel'in yaklaşımı yetişmiştir. Ratzel'e göre devlet katı sınırlar içine hapsedilemeyecek canlı bir organizmadır ve bu organik yapının hayatta kalabilmek için genişlemeye ihtiyacı vardır (Ratzel, 1898, s. 351). Yalnızca geniş toprak sahibi olan devletlerin dünya gücü olabileceği saptamasını yapan Ratzel, ABD ve Çin'in bu potansiyele sahip olduğunu Almanya'nın ise mevcut hâliyle bu potansiyele sahip olmadığını vurgulamaktadır (Smith, 1980, s. 51-68). Ratzel'in Lebensgebiete ve

Lebensraum'dan oluşan iki aşamalı teorisi¹ de Almanya'nın nasıl bir dünya gücü olacağına dair bir öneri sunmaktadır (Costachie & Damian, 2010, s. 302). Bu plana göre Almanya ancak ulusal topraklarının yapılandırır ve dışarıya doğru genişler ise uluslararası arenada ve devletler arasındaki rekabette hayatta kalabilecektir.

Aynı dönemde dünyanın en güçlü devleti olarak kabul edilen İngiltere için ise temel sorun farklıdır. Güneş Batmayan İmparatorluk olarak adlandırılan (Levine, 2013, s. 116-117) ve dünyanın en geniş topraklarına sahip olan İngiltere için sorun bu durumu sürdürebilmek için ne yapılması gerektiği idi. İngiltere adına ilk jeopolitik yaklaşımı geliştiren Halford Mackinder² için İngiliz hâkimiyetinin devamını sağlayabilmek Krallığın coğrafya anlayışının değişimi ile mümkündür. Bu anlayışa göre coğrafya artık salt bilgi toplamak amaçlı değil krallığın siyasi amaçlarına hizmet etmek için de kullanılmalıdır. Diğer bir deyişle Krallık geleceği için artık coğrafi düşünmeli ve hareket etmelidir (Mackinder, 1904).

19. yüzyılın sonunda ABD için ise sorun bu iki devletten de farklıdır. 1823 Monroe Doktrinine göre sürekli rekabet ve çatışmanın kıtası olan Avrupa kıtası devletleri Amerika kıtasından uzak tutulmalıydı. Diğer bir deyişle ABD kendi kıtasında Avrupalı devletlerin nüfuzunu sona erdirmeye ve kendi nüfuzunu kurma hedefindeydi. Bu stratejisinde başarılı olan ABD 1865 ve 1900'lü yıllar arasında sanayileşme ile birlikte ekonomik bir güç hâline gelmiştir³. Aynı yıllar aralığında ekonomik güçlenmenin doğal bir sonucu olarak da nüfusu iki katına çıkarak 71 milyonu aşmıştır (LaFeber, 1994, s. 160-161). Dolayısıyla 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında ABD için temel sorun ürettiği malların deniz aşırı ülkelere satılmasıdır. ABD adına bu duruma çözüm önerisi ABD donanmasında görev yapmış olan Alfred Thayer Mahan tarafından getirilmiştir. The Influence of Sea Power upon History adlı çalışmasında İngiltere'nin yükselişinin deniz gücünü arttırması ve denizlere hâkim olması ile gerçekleştiğini vurgulayan Mahan ABD'nin de denizlerde mutlak hâkimiyet kurması gerektiği tezini ortaya atmıştır. Diğer bir deyişle ABD, ticaret hacmini arttırabilmek, ürünlerine yeni pazarlar bulabilmek ve ticaret rotalarını açık tutabilmek için tüm denizleri ve okyanusları kontrol etmeliydi (Mahan, 2021; Mahan, 2013; McDougall, 1997).

Coğrafyanın avantaj ve dezavantajlarına göre bir politika belirlemek ve devletlere de buna uygun bir yol haritası çizilebilmek için ortaya çıkan "jeopolitik" ilk olarak 1899 yılında Rudolf Kjellen (Holdar, 1992, s. 312) tarafından ortaya atılmasından beri jeopolitik coğrafyaya kutsal bir anlam yüklemektedir. Geleneksel jeopolitik anlayışta coğrafya anlaşılması, avantajları ve dezavantajları saptanması gereken sabit bir değişkendir. Dolayısıyla da dış politika bu sabit değişkenin çerçevesinde şekillenecektir. Bu durum her ne kadar fiziki coğrafyanın avantajlarının kullanmayı ve dezavantajlarına önlem almayı sağlasa da jeopolitik anlayışı coğrafyanın kısıtları içine de hapsedmektedir. Buna bağlı olarak ise aslında belirlenecek dış politika coğrafyanın izin verdiği ölçüler çerçevesinde şekillenebilmektedir. Dış politika yapıcıları ve karar vericileri ise coğrafyanın sunduğu avantajları kullanmalı ve dezavantajları ise koşulsuz olarak kabul etmek zorundadır.

Jeopolitik anlayışın birer örneği olarak devletlerin ihtiyacı doğrultusunda geliştirilen yaklaşımlar üç farklı devletin jeopolitik teorileri kendi çıkarları için nasıl şekillendirdiğinin göstergesidir. Devletler jeopolitiği aslında jeopolitiği bir nevi dış politikayı meşrulaştırma aracı olarak ele alarak yayılmacılıklarının hayatta kalabilmek için olmazsa olmaz bir politika olduğunu vurgulamaktadırlar. Diğer bir deyişle jeopolitiğin sivri ve keskin uçları bir nevi doğal bir şey hâline getirilmektedir (Agnew & Corbridge, 1995, s. 56-65). Bu durum jeopolitiğin gelişimini de ciddi olarak etkilemiş ve Soğuk Savaş bitene kadar da jeopolitik devlet tekelinde kalmaya devam etmiştir. Jeopolitiğin kullanılması, jeopolitik kuramların yaratılması, coğrafyanın analizi gibi konular devlet tarafından çözümlenmiş ve devletin çıkarına göre yorumlanmıştır. Durum böyle olunca da geleneksel jeopolitik anlayış çerçevesinde sorulan genel soru coğrafya devletin çıkarına nasıl hizmet eder şeklinde gelişmiştir. Bunun neticesinde de geleneksel jeopolitik devletleri farklı coğrafyalarda yer alan ve bu coğrafyaların avantajları ile dezavantajlarını bünyelerinde barındırarak rekabet eden kurumlar olarak tanımlamaktadır. Bu avantajlar ve dezavantajlar devletin jeopolitik anlayışını şekillendirdiği gibi yukarıdaki örneklerde olduğu üzere devletin ihtiyacı olan anlayışa göre de jeopolitik anlayış inşa edilebilmektedir.

¹ Lebensgebiete, ulusal toprakların yapılandırılması anlamına gelmektedir. İkinci aşama Lebensraum ise organik bir yapı olan devletin ihtiyacı olan yaşam alanı anlamına gelmektedir.

² İngiltere için geliştirdiği The Geographical Pivot of History adlı çalışmasıyla (Mackinder, 1904) gerçekleştirdiği hizmetlerden ötürü 1920 yılında Sir unvanına layık görülmüştür (Blouet, 1987).

³ ABD'nin 1865'ten 1898'e kadar ihracatı 281 milyon ABD dolarından 1,2 milyar ABD dolarına çıkmıştır.

Bir diğerk bakış açısıyla geleneksel jeopolitik anlayışın devlet siyaseti ile bu kadar iç içe geçmesi aslında karar vericilerin tercihidir. Geleneksel jeopolitik anlayışa sahip olan kuramcılar ya da karar vericiler için jeopolitik, coğrafya ile eşdeğer olduğundan oldukça objektif ve değıştirilemez olgular içermektedir. Bu olgular ise karar vericilere tarafsız ve keskin sonuçlar sunmakta aynı zamanda da karar verme süreçlerini kolaylaştırmaktadır (Dodds K. , 2001, s. 1-2). Bu bakış açısı aynı zamanda coğrafyanın önemini hiyerarşik olarak üstün gördüğünden tüm kararlarını da coğrafyanın sunduğu iddia edilen avantaj ve dezavantajlara dayandırmaktadır. Avantaj ve dezavantajlar da aslında birer olgu olarak kesinlik içermemektedir. Kişilerin jeopolitiğe bakış açısına göre avantaj ve dezavantajların değışmesi durumu aynı zamanda geleneksel jeopolitiği objektiflik açısından da tartışılır hâle getirmektedir (Agnew & Corbridge, 1995, s. 65). Türkiye örneğinden bakıldığında Afro-Avrasya kıtasının merkezinde olmak kimi bakış açısına göre bir merkez olarak Türkiye'ye avantaj sağlarken (Kiraz, 2021, s. 505; Cem, 2009; Cohen, 2011, s. 220-221) kimi bakış açısına göre de kriz bölgelerinin ortasında olmasından dolayı dezavantaj sağlamaktadır (Bağcı & Anlar Doğanlar, 2009, s. 100)⁴. Diğerk bir deyişle coğrafyanın olumlu ya da olumsuz yönleri tamamen yoruma göre belirlenmekte ve sübjektiflik içermektedir.

Geleneksel jeopolitiğin devlet tekelindeki pozisyonu ve karar vericilerin geleneksel jeopolitiği dış politika hamleleri için birer meşruiyet aracı olarak kullanmaları durumu Soğuk Savaş sonuna kadar devam etmiştir. Güvenlik kaygılarının ön planda olduğu ve devletlerin birincil önceliklerinin varlıklarını sürdürmek olduğu Soğuk Savaş dönemi geleneksel jeopolitik anlayışın sübjektif hâlinin en üt düzeye ulaştığı ve coğrafyanın karar vericilerin isteklerine göre jeopolitik anlayışı şekillendirdiği dönemdir. Bu dönemin bitişı ise jeopolitik anlayışın dayandığı keskin güvenlik kaygılarının da sonu anlamına gelmektedir. Aynı zamanda sınır güvenliğine ve sınır geçişkenliğinin engellenmesine büyük önem atfeden bu dönemin anlayışının da sona ermesi ile birlikte geleneksel jeopolitiğin önemi ilk defa ciddi derecede sorgulanmaya başlanmıştır. Bu durum da jeopolitiğe farklı bir bakış açısının doğmasına sebep olmuştur.

Jeopolitiğe değışik bir bakış açısı sunan eleştirel jeopolitik geleneksel jeopolitiğin aksine sabit değışkenlere ya da katı dogmatik kuralları esas almamaktadır (Agnew, 2013, s. 19-20). Eleştirel jeopolitik sabit değışkenlerin ve tartışılmaz kabul edilen coğrafi avantaj ya da dezavantajların sübjektif olduğunu ileri sürmekle birlikte üretilen jeopolitik yaklaşımların da bunu üreten kişilerin ideolojileri çerçevesinde inşa edildiğini ileri sürmektedir. Dolayısıyla da eleştirel jeopolitiğin geleneksel jeopolitik yaklaşımda ilk eleştirdiği husus aslında kesin doğrular olarak kabul edilen kavramların hepsidir. Diğerk bir deyişle kesin doğru olarak kabul edilen hususların hepsi kişilerin atfettikleri öneme göre kesin doğru ya da yanlıştır. Bu bakış açısına göre mekân aslında inşa edilen bir şeydir. Kesin ve sabit bir değışken ya da olgu değildir. Bu sebeptendir ki de mekân kavramı eleştirel jeopolitiğin doğrudan ilgi alanına girmektedir.

Eleştirel jeopolitik, geleneksel jeopolitiğin aksine katı kurallar, alan hâkimiyeti mekânlara değışmeyen önemlerinin olması gibi yaklaşımlarda da bulunmamaktadır. Katı ve keskin kuramlar ile dogmatik yaklaşımlar eleştirel jeopolitiğin eleştirdiği ve kabul etmediği durumlardır. Bu bakış açısına göre de eleştirel jeopolitik, makro, meso, mikro olmak üzere üç farklı ölçekte yaklaşım sunmaktadır (Tuathail, 2010, s. 257; Agnew & Corbridge, 1995, s. 15; Dalby & Tuathail, 1996, s. 451-456). Bu yaklaşımların hepsi farklı analiz düzeylerinde yaklaşımlar ortaya koymaktadır.

Makro düzeyde analiz gerçekleştiren eleştirel jeopolitikte uluslararası ekonomi birincil önem sırasında olmakla birlikte politik ekonominin modernite olan ilişkisinin dönemsel olarak üzerinde durulmuş ve jeopolitik düzen en büyük ölçekte uluslararası alanda incelenmiştir. Ortada olan jeopolitik düzeni olası kılan şey söylemdir. Diğerk bir deyişle jeopolitik söylemler jeopolitik düzeni ortaya koymaktadır. Jeopolitik söylem ise doğrudan söylemi gerçekleştirenlerin jeopolitik tahayyülleri neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bu düzeyde analiz üç ayrı döneme ayrılmıştır. İlk dönem olarak kabul edilen medeniyet temelli jeopolitik (civilizational geopolitics) söylem 17.

⁴ Soğuk Savaş sonrasında dış politika yapıcılarının bir kısmı Türkiye'nin Orta Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının merkezinde olmasını Türkiye'nin kullanabileceği bir avantaj olarak tanımlamıştır. Türkiye'nin Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya'daki ülkeler ile yakın ilişkiler kurabilme kapasitesinin ve coğrafi yakınlıklarının Türkiye'nin önemli bir aktör olabilmesi açısından avantaj sağladığını iddia etmektedirler. Bu iddia sonraki dönemlerde Türkiye'nin ham madde ve enerji kaynaklarına sahip ülkeler ile bunlara ihtiyaç duyan ülkelerin arasında merkezde yer almasından dolayı da Türkiye'nin avantaja sahip olduğu iddiasını savunmaktadırlar. Buna mukabil, Türkiye'nin bulunduğu coğrafyanın kriz bölgelerinin merkezinde olmasından, transit göç rotasında olmasından organize suç ve terör örgütleri için geçiş noktası olmasından dolayı da dezavantaj yarattığını savunanlar da mevcuttur.

yüzyılı din savaşlarından dolayı kayıp yüzyıl olarak görmekte ve Avrupa topraklarındaki istikrarsızlıktan dolayı da Avrupa'nın kozmopolit hâlini kaybettiğini ileri sürmektedir. Bu söylem 1800'lü yıllarda en üst seviyesine ulaşmıştır. Aynı dönemde Katolik Kilisesi'nin de yeni ve daha dar bir Hristiyanlık tanımı yaparak o zamana kadar sürdürdüğü kültürel açıdan evrensellik iddiasından vazgeçmesi ve (Hay, 1968) dünyanın iki kıta olarak kabul edilmesiyle dönemin en güçlü imparatorluğu olan Büyük Britanya İmparatorluğu'nu da dönemin en büyük gücü olarak kabul etmektedir (Agnew & Corbridge, 1995, s. 52-56). İkinci dönem ise 1875 yılları ile 1945 yılları arasında devletlerin ortaya çıkardığı dünya ekonomisinin coğrafi örgütlenmesinden ileri gelmektedir. Bu durum da emperyalist devletler arasındaki rekabetin temellerini oluşturmaktadır. Bu dönemin jeopolitik söylemi jeopolitiğin doğal hâle getirilmesi (naturalized geopolitics) üzerine kurulmuştur. Avrupa'da kurulan güçler dengesi sistemine birliğini geç tamamlamış olan Almanya'nın meydan okuması ile devletlerin jeopolitiği meşruiyet aracı olarak kullandığı dönem de bu dönemdir. II. Dünya Savaşı sonuna kadar da jeopolitik devletlerin çıkarlarına hizmet edebilmek için kullanılmıştır (Agnew & Corbridge, 1995, s. 56-65). Üçüncü dönem ise 1945-1990 yılları arasını kapsayan ideolojik temelli jeopolitik söylemin hâkim olduğu dönemdir. Bu dönemde Soğuk Savaş jeopolitik düzeni hâkimdir ve söylemler de bu düzen çerçevesinde gelişmektedir (Agnew & Corbridge, 1995, s. 65-76).

Meso düzeyde gerçekleştirilen analizde ise jeopolitik söylemin toplumsal üretimi yerel, bölgesel ve ulusal kimlik oluşumu düzeylerinde gerçekleşmektedir. Devletlerin karar vericilerinin de jeopolitik algısı ve bilgisini hem yaratan hem de üreten sahip oldukları kimliktir (Dalby & Tuathail, 1996; Morley & Robins, 1995). Dolayısıyla meso düzeyde karar vericilerin kimlikleri ve kültürleri jeopolitik tahayyülü yaratmakta büyük öneme sahiptir. Karar vericiler ya da jeopolitik tahayyülü inşa edenler kendi kimlikleri ve kültürlerine göre bir tahayyül içerisinde olacak jeopolitik anlayışlarını da bu tahayyül çerçevesinde gerçekleştireceklerdir. Bu kültür ve kimliğe ek olarak aynı zamanda jeopolitik tahayyülü gerçekleştiren kişilerin de kendi ülkelerini dünyanın neresinde gördükleri de jeopolitik tahayyülü gerçekleştiren bir diğer unsurdur (Newman, 2000, s. 304; Telhami, 1996, s. 29-36). Bu düzey aynı zamanda ülke içerisinde kendilerini farklı kimlikler ile ifade eden grupların da ülkelerini uluslararası arenada nerede konumlandıkları ve ülkelerini hangi ittifakların ya da yakınlıkları içinde gördükleri ile alakalı söylemleri de içerdiğinden önem arz etmektedir. Diğer bir deyişle farklı kimlik aidiyetlerine sahip kişilerin ülkeleri için sahip oldukları vizyon da jeopolitik tahayyüllerini etkilemektedir. Bu minvalde makro düzey belirli bir ülke içerisinde farklı kimlik aidiyetlerinin farklı jeopolitik tahayyüllere sahip olabileceği düşüncesini gözden geçirirken bu düzey daha detaylı bir jeopolitik tahayyül analizi imkânı da sağlamaktadır.

Mikro ölçek ise jeopolitik pratiklerin iktidar temelli söylemlerden ayrı düşünülmemeyeceğini savunmaktadır. Mekânlara önemi atfeden iktidarların jeopolitik söylemleri olmasından dolayı eleştirel jeopolitik anlayış da iktidarların doğrudan söylemlerinden farklı düşünülemez. İşte eleştirel jeopolitik bu düzeyde jeopolitik tahayyül ile iktidar temelli jeopolitik pratikler ve söylem arasındaki ilişkiyi ifşa etmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla da aslında geleneksel jeopolitiğin sunduğu, iktidar temelli ve bütünleştirici olarak sunulan jeopolitik anlayışa karşı tahayyül ve iktidar bağlantısının fark edilmesi gerekmektedir (Tuathail, 1996, s. 5-7).

Her üç analiz düzeyinde de eleştirel jeopolitik geleneksel jeopolitik anlayışın merkezi ve iktidar temelli bütünleştirici, teke indirgemeci tutumuna karşı kişileri farklı alternatiflere yöneltme çabası içerisinde. Dolayısıyla eleştirel jeopolitik olaylara ve durumlara belirli sabitler ve değişmezler çerçevesinden bakmamaktadır. Bunun neticesinde de geleneksel jeopolitiğe alternatif olarak daha derinlikli ve farklı düzeylerde analiz fırsatı da sunabilmektedir.

Türkiye'de Jeopolitik Tahayyüller

Türkiye'de Ortak Jeopolitik Anlayış

Jeopolitik anlayışın ilk dönemi olarak kabul edilen ilk dönem olan 1815-1875 arası birinci dönem, Osmanlı İmparatorluğu'nun karar vericilerinin devleti bir arada tutma ve aynı zamanda devletin gerilemesine çare aradıkları dönemdir. Bu dönemde iç reformlar gerçekleştirilmeye çalışılmış bununla birlikte de çağdaşlarının gerisinde kalan ordunun yeniden yapılandırılmasına çalışılmıştır. Dolayısıyla karar vericilerin bir jeopolitik yaklaşım ile ilgilenmeleri de söz konusu değildir. Bununla birlikte bu dönemde kendisini göstermeye başlayan

Osmanlıcılık, İslamcılık⁵, Türkçülük, gibi siyasi akımların İmparatorluğun coğrafi genişlemesi ya da sınırları ile ilgili kısıtlı da olsa tahayyüllerde bulunmaya başlamışlar ve adına jeopolitik yaklaşım denemese de coğrafi bir takım tahayyüller üretmişlerdir. Bu akımların Türk siyasetinde zaman içerisinde nasıl bir jeopolitik tahayyül inşa ettiklerinden ileride bahsedecek olmakla birlikte Cumhuriyet'in kurulduğu dönemden Soğuk Savaş'ın bitiş dönemine kadar olan döneme bakmak gerekirse bu dönem geleneksel jeopolitiğin mutlak bir üstünlük ve hâkimiyet kurduğu aynı zamanda da devletin jeopolitik anlayışı tekeline aldığı bir dönem olarak kabul edilebilir.

Cumhuriyet'in ilk yılları Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde üst üste gerçekleşen Arap isyanları ve Batılı devletler ile Kurtuluş Savaşı mücadelesinin verilmesinden dolayı jeopolitik anlayış savunma üzerine kurulmuştur. Genç Cumhuriyet'in karar vericileri Misakımillî sınırları içerisinde sınırların güvenliğini sağlamak ve dönemin gayriresmî ideoloğu olan Gökalp'in Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak hedefleri çerçevesinde millî kimliği inşa etmek, İslam'ın etik değerlerini almak ve medeni devletler seviyesine ulaşmak için çaba göstermişlerdir. Dolayısıyla bu dönemin jeopolitik anlayışı çatışmalardan uzak durmak ve güvenlik tehdidi olan bölgelerde ise ittifaklar kurarak çatışmaya caydırıcı bir önlem almak şeklindedir.

Jeopolitik anlayışın bu şekilde kurulması ve sonrasında da III. Reich Almanya'sının II. Dünya Savaşı'na sebep olmasından dolayı da jeopolitik Türk dış politikasının temel ilkeleri çerçevesinde bir dogma hâline gelmiştir. Bu dogma çerçevesinde coğrafyanın sabitleri belirlenmiş, avantaj ve dezavantajlar saptanmış ve 20. yüzyılın sonuna kadar sürecek olan jeopolitik anlayışın da temelleri oluşturulmuştur. Bu temel anlayış oluştuktan sonra coğrafya hiyerarşik olarak diğer tüm unsurların önüne geçmiştir. Coğrafyanın tanınması ve öneminin fark edilmesi neticesinde de ortaya çıkan politikalar artık coğrafyanın hiyerarşik üstünlüğü sebebiyle zorunlu kıldığı şekilde üretilmeye ve uygulanmaya başlamıştır.

Dönemin karar vericileri tarafından oluşturulan bu temel anlayışın en dikkat çekici özelliği ise Türkiye'nin konumuna özel bir anlam atfetmesi ve dünyada bu kadar özel bir konumda olan başka bir ülkenin olmadığı varsayımında olmasıdır. Bundan dolayı da Türkiye Cumhuriyeti'nin karar vericileri için coğrafi konum diğer ülkelere göre göre daha önemli, daha belirleyici ve daha emredicidir. Afro-Avrasya kıtasının merkezinde olan ve Doğu ile Batı'nın ortasında yer alan bu coğrafyanın eşsiz varlığı politika yapım süreçlerinden uygulama süreçlerine kadar her aşama için kati belirleyici bir etmendir. Hiçbir karar verici ya da jeopolitik kuramcı Türkiye'nin özel coğrafi konumunun birincil ve üstün önemini kavramadan jeopolitik üzerine söylemde bulunamaz (İlhan, 2000; Işık, 1987, s. 37-41).

Bu dogmatik anlayışın bir diğer özelliği Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme döneminden başlayarak Kurtuluş Savaşı bitimine kadar olan dönemden miras kalan Türkiye'nin kendisini her an işgal etmeye ya da zarar vermeye hazır düşmanlarla çevrili olduğu düşüncesidir. Arapların I. Dünya Savaşı'nda isyan etmiş olması, bir diğer komşu Yunanistan'ın Anadolu'yu işgal etmeye çalışması, Balkan Savaşları'nda Bulgaristan ordusunun Balkanlar'da Türklere karşı gerçekleştirdikleri baskı ve asimilasyon hareketleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun 200 yıldır aralıklı savaştığı Rusya'nın hemen kuzey komşusu olması ve benzeri gibi birçok etmen Türkiye'nin düşmanlarla çevrili olduğu söyleminin de temelini oluşturmaktadır.

Bu dogmatik anlayış sunduğu sebeplerden ötürü ikna edici bir anlayıştır. Farklı kimliklere ya da düşüncelere sahip olan kişiler, Türkiye'nin coğrafi konumunun özel olduğuna, her tarafın düşmanlarla çevrili olduğuna, coğrafyanın şartlarına mutlak itaat edilmesi gerektiğine dair geleneksel jeopolitiğin tartışılmaz doğruları karşısında dogmatik jeopolitik anlayışı kabul etmişlerdir. Bu kabul ise koşulsuz bir kabul değil aslında kendi kendilerini ikna etmelerinden ileri gelmektedir. Toplumda farklı siyasi düşüncelere sahip olan ve farklı jeopolitik tahayyülleri olan kişiler Türkiye'nin uyguladığı geleneksel jeopolitik anlayışın kendi siyasi anlayışlarına uygun olan kısmına sarılmış diğer taraflarını ise coğrafyanın emrettiği bir mecburiyet olarak kabul etmişlerdir. Türkiye'nin kurucu ideolojisinin medeniyet olarak Batı'yı kabul etmesi ile birlikte⁶ de Türkiye'nin Batı Blokundaki macerası Soğuk Savaş'a kadar görece özerk bir dış politika izleyerek II. Dünya Savaşı sonrası ise bizatihi üyesi olarak başlamıştır.

Soğuk Savaş süresince Türkiye'nin jeopolitik anlayışı ciddi tehdit algıladığı Sovyet Birliği'ne karşı Batı Bloku içerisinde şekillenmiştir. Türkiye bu dönemde antikomünist, Batıcı, NATO üyesi, Batı'nın ileri karakolu, Batı'nın Ortadoğu'ya açılan kapısı, Müslüman ve laik gibi birçok tanımlamayı jeopolitik dogmasının içerisinde yerleştirmiştir. Böylece dış politikada ortaya çıkan durum coğrafi konumun önemini daha da arttırmış ve

⁵ İslamcılık, jeopolitik tahayyül çerçevesinde Osmanlıcılık fikri ile birlikte incelenecektir.

⁶ Ziya Gökalp'in deyişiyle "Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, Batı medeniyetindenim." (Gökalp, 2018b)

Türkiye’de jeopolitik dogmayı uzun süre güvenlik çerçevesinden bakarak muhafaza etmiştir. Buna göre Soğuk Savaş ile birlikte Türkiye’nin jeopolitik dogması, Batılı, antikomünist, Müslüman, güçlü orduya sahip olmak zorunda olan, Batının Doğu’daki temsilcisi, Sovyetlere karşı ileri savunma düzeninin muhafızı, etrafı düşmanlarla çevrili, dünyanın en özel coğrafi konumuna sahip ülke gibi birçok özelliğin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur.

Bu birçok kavramı bünyesinde barındıran jeopolitik dogma her siyasi akımın temsilcileri tarafından sahiplenilmiştir. Neo-Osmanlılar, Osmanlı İmparatorluğu’nun tarihsel coğrafi etki alanını, kültürel mirasını ve bölgesel nüfuz kapasitesini referans alıp yeniden canlandırmayı hedefleyerek aynı zamanda coğrafyanın sunduğu hem Batılı hem Doğulu rolünü benimseyerek dogmayı kabul etmişlerdir. İslamcılar, Sovyetler Birliği’ni ve komünizmi dinsizlik ve İslam karşıtlığı ile eşleştirerek dogmanın bu yanını esas alarak kabul etmişlerdir. Türkçüler ise gerek Sovyet hegemonyası altında bağımsız kalmalarını savunduğu Türk Cumhuriyetleri gerek ise güçlü ordu ilkesinden ödün verilmemesi için dogmayı kabullenmişlerdir. Görüldüğü üzere her siyasi akımın ve sonrasında farklı jeopolitik tahayyüle sahip olacak siyasi akımları savunanlar Soğuk Savaş sürecinde ve hatta öncesinde mevcut dogma içerisinde kendilerine uyan kısmı alıp buraya odaklanmışlar ve diğer kısımları göz ardı etmişlerdir. Bu biraz da Soğuk Savaş süresince Batı Blokunda olmanın Türkiye için zaruret arz etmesinden ileri gelmektedir. Türkiye’nin Batı Blokunda yer alması itiraz edilemeyecek düzeyde rasyonel ve mecburi bir eylem olmasından ötürü tüm siyasi akımlar de facto da olsa bu dogmanın içerisinde yer almayı kabul etmişlerdir.

Türkiye’nin sahip olduğu bu jeopolitik dogma Soğuk Savaş’ın sona ermesine kadar devam etmiştir. Sovyetler Birliği’nin sona ermesi ile birlikte ise 45 yıl boyunca süregelen düzenin yarattığı jeopolitik anlayışın değişmesi devlet düzeyinde bir anda gerçekleşmemiştir. Bunun için Türkiye’nin 1989 yılından başlayarak 1990’lı yılların sonuna kadar jeopolitik dogmasının temel dinamiklerini sarsacak olaylar yaşaması gerekmiştir⁷. Jeopolitik dogmanın merkezinde yer alan Batıcılık ve Batı Blokunda yer alma hususlarının sarsılması durumu dogmanın tüm siyasi akımlar açısından ayrı ayrı sarsılmasına vesile olmuştur. Bu sarsılma ise siyasi akımların jeopolitik tahayyüllerinin ortaya çıkması ile nihayete ermiş ve her siyasi akım kendi siyasi düşünceleri çerçevesinde jeopolitik tahayyül geliştirmeye başlamıştır.

Jeopolitik Dogmanın Çöküşü ve Jeopolitik Tahayyüllerin Ortaya Çıkışı

Ortak jeopolitik dogmanın temelinde Batı Blokunda yer almak yatmaktaydı. Gerek NATO vesilesiyle ABD’den gerçekleştirilen yardımlar gerek ise Avrupa Topluluğu’na üye olmanın Türkiye için bir hedef olması gerek ise Türkiye’nin kendi Müslüman kimliği ile Batı’nın bir parçası olarak kendini kabul ettirmesi gibi bir sürü etmen farklı siyasi akımları destekleyen kişileri de ikna etmiş görünmekteydi. Türkiye’nin NATO vesilesiyle ABD’den aldığı yardımların azalması, kısmi ambargo uygulanmaya başlanması ve Avrupa Topluluğu/Birliği hedefinin de Avrupa etmenli uzaklaşmış olması ortak jeopolitik dogmayı ciddi derecede sarsmıştır. Neticesinde ise Soğuk Savaş sonrası geleneksel jeopolitiğin tahtının da sarsılması ile birlikte ortak bir anlayış üretmek yerine dünya siyasetinin de buna izin vermesinden mütevellit farklı jeopolitik tahayyüller ortaya çıkmıştır.

Ortak dogmayı sarsan olayların birçoğu 1990-2000 yılları arasında gerçekleşmiştir. Bu dönem aynı zamanda dünya düzeninin henüz oturmamış olması ve Soğuk Savaş sonrası düzenin de tartışmalı olmasından ötürü ülkelerin jeopolitik anlayışlarında da değişiklik görülmeye başlandığı dönemdir. Soğuk Savaş döneminin katı kuralları yerini daha esnek kurallara ve güç boşluğuna bırakmıştır. Netice itibarıyla jeopolitiği hegemonyasında tutan devletler eski düzeni korumaya ya da ufak revizeler ile devam etmek istese de ülkelerin içindeki farklı siyasi akımlar ana düşmanın artık var olmaması ile ortaya çıkan özgürlük ve güç boşluğundan dolayı kendi jeopolitik düşüncelerini daha özgür bir biçimde dile getirmeye başlamışlardır.

Türkiye de Soğuk Savaş dönemi jeopolitik dogmayı sarsan olaylardan ilki Türkiye’nin 14 Nisan 1987 tarihinde Avrupa Topluluğu’na üyelik başvurusunun 18 Aralık 1989 tarihinde reddedilmesidir. Soğuk Savaş süresince kendisini Batılı olarak konumlayan Türkiye’ye karşı verilen bu ret kararı Türkiye’nin Batılı kimliği hususunda ciddi tereddütlere yol açmış ve jeopolitik dogmayı ilk sarsan etmen olmuştur. Jeopolitik dogmanın ikinci sarsıntısı ise I. Körfez Savaşı öncesinden başlayarak Kuveyt ve ABD’nin yanında olan Türkiye’nin Ortadoğu’daki barış süreci için Madrid’de düzenlenen zirveye çağırılmaması ile başlayan süreçtir. Aynı zamanda Kuveyt’in imarı

⁷ Soğuk Savaş düzeni devam ettiği için 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı, 17 Eylül 1980 Avrupa Parlamentosu’nda Türkiye’nin kınanması gibi durumlar jeopolitik dogmayı ciddi anlamda sarsmamıştır.

hususunda da Türkiye'nin beklediği müteahhitlik fırsatları da Batı tarafından Türkiye'ye sunulmamıştır (Uzgel, 2010, s. 260). Üçüncü sarsıntı ise 1995 ve 1996 yıllarında ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı örtülü silah ambargosu ile olmuştur. 1995 yılında ABD Kongresinin karşı çıkması üzerine Türkiye'nin almak istediği 50 Cobra helikopterinin sadece 10'unu alabilmiştir. ABD geri kalan helikopterlerin verilmesi için 7 ölçüt⁸ getirmiş ve helikopterlerin alımının bu şartların yerine getirilmesine bağlamıştır. 1996 yılında ise Türkiye'nin Perry 3 sınıfı fırkateynin teslimi için ABD'ye 480 kişilik personel göndermiştir. Buna rağmen teslimatın bir türlü yapılmaması sebebiyle Türkiye yaklaşık 50 Milyon ABD doları ek maliyet ile karşı karşıya kalmıştır (Uzgel, 2010, s. 288). Dördüncü sarsıntı Avrupa Birliği üyesi olan Yunanistan'ın Avrupa Birliği bünyesinde Türkiye karşıtı eylemlerini hızlandırması ve bu durumun da Avrupa Birliği nezdinde karşılık bulmasıdır⁹. Beşinci sarsıntı ise Avrupa Parlamentosunun tutumundan kaynaklanmıştır. Avrupa Parlamentosu, Türkiye'deki insan hakları ve demokratikleşme adımları hususunda tespit ettiğini iddia ettiği eksiklikleri göstererek denetimlerini arttırmaya ve bu denetimleri de Türkiye siyaseti üzerinde bir baskı aracı olarak kullanma yoluna gitmiştir (Baykal & Arat, 2010, s. 342-343).

Bu sarsıntılar sonucunda jeopolitik dogma içerisindeki Batı üyesi olma durumunu kerhen kabul etmiş olan İslamcılar ve Neo-Osmanlılar ilk kopuşu göstermiştir¹⁰. 1970'lerden itibaren Necmettin Erbakan liderliğindeki Millî Görüş hareketi ile birlikte başlayan Batı eleştirisi 1990'larla birlikte aleni Batı karşıtlığı ve Batı'yı (Avrupa Topluluğu/Birliği) Mason-Siyonist-Hristiyan örgütü olarak tanımlamış ve dogmadan kopmuştur. Çoğunlukla Milliyetçi Hareket Partisi'nin temsil ettiği ideolojik çizgi ile özdeşleştirilen Türkçüler ise ABD'nin örtülü silah ambargoları, Avrupa Birliği'nin Yunanistan'ı desteklemesi ve Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerin geliştirilmesi hedefleri gibi etmenlerden ötürü Batıya mesafeli yaklaşıma başlamışlardır. Dönemin Türkçülüğü savunan entelektüelleri AB benzeri Birleşik Türkistan gibi projeleri Batı'nın bir parçası olmak yerine öncelemeye başlamışlardır (Andican, 1992). Kurucu ideolojiye olan saygıdan ve onun Batıcı anlayışından dolayı büsbütün bir kopma gerçekleştirilmesine de Türkçülerin de dogmadan kopuşu kısmen gerçekleşmiştir. Burada ortaya çıkan yeni bir kanat ise Avrasyacılar olmuştur. Jeopolitik dogmadan kısmen kopan 1990-2000 yılları arasındaki değişimlerden dolayı Avrupa Birliği ve ABD ile arasına mesafe koyan buna karşı jeopolitik dogmanın güçlü ordu anlayışını ve Türkiye'nin coğrafi konumunu özel olarak kabul etmeye devam eden ama salt Türkçü de olmayan bu grup diğerlerinden farklı bir jeopolitik tahayyül geliştirmiştir.

Avrasyacı Jeopolitik Tahayyül

Avrasyacılık diğer akımların aksine 21. Yüzyılda daha çok kendini göstermesinden ötürü aslında Türkiye'de sağlam temelleri ya da savunucuları olmayan bir akımdır. Bu kadar zayıf olmasından ötürü de Avrasyacı tanımını gerçekleştirmek ve bu fikri akımın içinde nasıl doldurulacağı hususu da ciddi bir tartışma konusudur. Bu minvalde burada bahsedilen Avrasyacı tanım doğrudan bir bölgeden bahsetmemektedir. Bunun yerine ABD emperyalizmine ve Batı hegemonyasına karşı duran ve ezilen olarak tanımlanan herkes Avrasya tanımının içerisine girmektedir (Perinçek, 2000; Perinçek, 2006). Çünkü Türkiye'deki Avrasyacı düşüncenin özü Batı karşıtı olarak buna alternatif yaratmaktan geçmektedir. Dolayısıyla buradaki Avrasyacılık doğrudan Alexander Dugin tarafından kurgulanan Avrasyacılık ile karıştırılmamalıdır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin de irredentist olmayan Türk milliyetçiliği yaklaşımından ötürü Türk Cumhuriyetleri ile kurulan ilişkilerin Avrasyacı perspektiften kurulması jeopolitik dogmanın çöküşünden sonra hem dogmadan tam anlamıyla kopmamak hem de yeni bir bakış açısı ortaya koyma amaçlı ortaya çıkmıştır. 1990'lı yıllarda özellikle ABD ve AB'nin Türkiye'ye karşı tutumundan dolayı da bünyesine doğrudan Batı karşıtlığı olmasa da Batı'ya karşı bir Avrasya Bloku kurma fikrini ortaya atmıştır. Bunu yaparken de hem Avrupa Birliği tarafından talep

⁸ Bu ölçütler: Olağanüstü hâlin kaldırılması, ifade özgürlüğünün sağlanması, düşünce yüzünde hapsedilen kişilerin serbest bırakılması, işkenceye son verilmesi ve işkence edenlerin ceza alması, siyasal katılım ve demokratikleşme hamlelerinin genişletilmesi kapatılan sivil toplum kuruluşlarının açılması, Güneydoğu'da terör örgütüne karşı gerçekleştirilen çatışmalardan dolayı yerleri değiştirilen Türk vatandaşlarının yerine dönmesi.

⁹ Avrupa Birliği 6 Mart 1995 tarihindeki Ortaklık Konseyi toplantısında üstlendiği mali yardım yükümlülükleri ile iş birliği ve entegrasyonu geliştirmeye yönelik ilke kararı Yunanistan'ın karşı çıkmasından ötürü yerine getirmemiştir. Aynı zamanda Yunanistan Kardak Krizi sonrasında ise AB ile Türkiye ilişkilerinin dondurulması için veto hakkını daimi olarak kullanmaya başlamıştır.

¹⁰ İslamcılık jeopolitik tahayyül olarak Neo-Osmanlılık fikrinin altında incelenecektir.

edilen ve ulusal çıkarlara karşı olduğu düşünölen reformlardan azade olunabilecek hem de ABD'nin askerî ve ekonomik gücüne karşı bir blok kurularak karşı durulabileceğı fikri egemen olmuştur.

Avrasya temelli jeopolitik yaklaşımın sunduğı bir diğör alternatif ise Türkiye'ye Avrupa Birliğı üyeliğı dışında bir yaklaşım sunmasıdır. Türkiye'nin 1959 yılında beri süregelen ve hiçbir zaman hedefe ulaşamayan hatta hiçbir zaman da ulaşamayacağını savunan bu görüş Avrupa Birliğı'ni bir nihai hedef olmaktan çıkararak bunun yerine alternatif bir jeopolitik anlayış ve hedef sunmaktadır. Rusya ve Çin ile ekonomik ve siyasi olarak yakınlaşmayı öngören bu anlayış Türkiye'nin doktriner yaklaşımlarını da değıştirmeyi önermektedir.

Avrasyacılık aynı zamanda bünyesinde irredentist bir Türkçölük de barındırmamaktadır. Rusya'nın jeopolitik açıdan önem atfettiğı ve doğal nüfuz alanı olarak gördüğü Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine karşı genişlemeci ya da Turancı bir yaklaşımdan kaçınan Avrasyacı jeopolitik tahayyöl bu ölkeler ile ilişkiyi bir birlik içerisinde Batıya karşı bir güç oluşturma şeklinde ele almaktadır (Dalay, 2021).

Avrasyacı görüş aynı zamanda Türkiye'nin coğrafi konumuna da önem atfetmektedir. Türkiye Doğı ile Batı ve Kuzey ile Güney'in kesiştiğı noktada bir ölkö olarak Avrasya coğrafyasının da merkezinde yer almaktadır. Dünyanın gelecekteki güç merkezinin Avrupa değöl Asya olduğı varsayımı üzerine hareket eden Avrasyacı jeopolitik tahayyöl bu minvalde Türkiye'nin bu anlayışla hareket etmesi ve yeni düzen içerisinde de yerini almasını savunmaktadır (Tulun & Tulun, 2017).

Avrasyacılık fikrinin fikrî akım olarak kökenlerinin olmaması ve Sovyetler Birliğı'nin yıkılmasından sonra kendisini göstermesinden mütevellit aslında ciddi bir tabanı bulunmamaktadır. Bununla birlikte Avrasyacı jeopolitik tahayyölün fikrî destek bulamamasının bir diğör sebebi de Rusya'nın neo-Avrasyacı yaklaşımı ile çatışma içerisinde olmasıdır. Dugin'in "...Türkiye, Rusya'nın jeopolitik olarak düşmanıdır... Neo-Avrasyacı yaklaşıma göre ise düşmanlara zarar verilmeli, müttefik olanlarla ise jeopolitik amaçlardaki ortak noktalar ortaya çıkarılmalıdır..." (Dugin, 2015, s. 188) yaklaşımı aslında Rusya'nın jeopolitik anlayışının Türkiye'deki Avrasyacı jeopolitik tahayyölden ne derece farklı olduğı ortadadır. Bu açıdan Türkiye'yi Atlantist bir ölkö olarak tanımlayan Dugin'e göre Türkiye, Avrasya coğrafyasından uzak tutulmalıdır. Her ne kadar sonrasında Dugin bu fikirlerinden vazgeçtiğini söylesö de ilk yaklaşımın tesiri hâlâ devam etmektedir. Dolayısıyla jeopolitik açıdan hâlâ tehdit algılanan bir ölkönin doğal nüfuz alanına doğıru ve onunla ittifak kurma hedefli ortaya atılan bir jeopolitik tahayyölün kabul görmesi neredeyse imkânsızdır.

Neo-Osmanlıcı – İslamcı Jeopolitik Tahayyöl

Osmanlıcılık ve İslamcılık kökenlerini Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde İmparatorluğu kurtarmaya çalışan ve bunun için fikir üreten entelektüellerden almaktadır. Osmanlıcılık, Osmanlı İmparatorluğu dâhilinde yaşayan farklı etnik ve dini grupları Osmanlı adında tek bir millet olarak kabul eden ve bu grupların hepsini imparatorluğun bekası için aynı ideal çevresinde birleştirme yaklaşımıdır. Osmanlı İmparatorluğu içindeki tüm etnik ve dini grupların farklı devletler kuramayacağı bu sebeple de İmparatorluğı bağlanarak bir arada ortak bir ideal çerçevesinde hareket etmeleri gerektiğini savunmaktadır (Mardin, 2011, s. 94). Diğör bir bakış açısıyla aslında bir ulus inşa etme ve Avrupa'da yayılmaya başlayan eşitliğö dayalı vatandaşlık anlayışının İmparatorluğı gelmesi durumudur (Somel, 2009, s. 88-89). İslamcılık ise İslam dinini devletin ve toplumun her alanını etkileyen bir bütün olarak yeniden egemen kılmayı hedeflemektedir. Bunun içinde İslam dünyasının birleşmesi birlikte hareket etmesi ve İslam'ın sosyal, siyasi ve toplumsal tüm alanlarda hâkim kılınması gerektiğı savunulmaktadır (Tunaya, 1962, s. 12; Kara, 2011, s. 17).

İmparatorluğun gerilemesini ve yıkılmasını önlemek için ortaya atılan fikrî akımlardan kuvvetli olan ve halk nezdinde değölse de yönetim kadroları nezdinde taraftar bulan iki fikrî akım Türkiye Cumhuriyeti içerisinde evrim geçirerek yenilenmiş olarak zaman zaman kendisini göstermeye devam etmiştir. 1990'ların sonrasında ise jeopolitik dogmanın yıkılması ile İslamcılık temelli ve Neo-Osmanlıcılık temelli jeopolitik tahayyöller kendilerini göstermeye başlamıştır. Bununla birlikte iki jeopolitik tahayyölün birleşmesi ise uzun sürmemiştir. Necmettin Erbakan liderliğindeki Millî Görüş çatısı altında temsil edilen İslamcılık temelli jeopolitik tahayyöl, Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde ortaya konan Neo-Osmanlıcılık tahayyölü ile birleşmiştir.

İslamcılık fikrinin jeopolitik dogmadan kendisini soyutlaması ilk defa 1970'li yıllarda Necmettin Erbakan önderliğinde Millî Selamet Partisi ile kendisini göstermiştir. Henüz bir jeopolitik tahayyöl olarak olmasö da hâkim jeopolitik dogmanın kabul ettiğı doğıruları dış politika anlatısında Batı'yı (Avrupa Topluluğı/Birliğı) Mason-

Siyonist-Hristiyan örgütü olarak tanımlamıştır. Buna ek olarak Avrupa'nın Türkiye'de sanayinin gelişmesini engelleyerek Türkiye'yi modern müstemlekeye dönüştürme isteğinde olduğunu savunmuştur (Bora, 2017, s. 471). Bu yaklaşımın jeopolitik tahayyül hâline gelmesi için ise Adalet ve Kalkınma Partisi dönemine kadar beklenmesi gerekmiştir.

2001 yılında Fazilet Partisi'nin kapanması Millî Görüş'ün de bölünmesine vesile olmuştur. Muhafazakâr olarak tabir edilecek kanat Saadet Partisi'ni, Recep Tayyip Erdoğan ve Abdullah Gül liderliğindeki yenilikçi kanat ise Adalet ve Kalkınma Partisi'ni kurmuştur. Adalet ve Kalkınma Partisi iktidara geldikten sonra dünya siyasetinin de uygun ortamından yararlanarak birlikte AB'ye üyeliği tam hedef olarak koyarak Batı Blokunda yer almayı ilkesel olarak reddeden Millî Görüş çizgisinde jeopolitik açıdan kendisini ayırtmıştır (Bora, 2017, s. 479). AKP iktidara geldikten sonra jeopolitik dogmaya ilk meydan okuması 2004 senesinde İsrail'i Filistin'de devlet terörü yapmasıyla suçlaması ile gerçekleşmiştir. Sonrasında uzun bir süre ABD Büyükelçisi'nin randevu talepleri Erdoğan tarafından geri çevrilmiştir (Hürriyet, 2004). Şubat 2006'da Hamas lideri Halid Meşal Türkiye'de ağırlandırılmıştır. 2008 yılında Karadeniz'de NATO tatbikatının yapılması engellenmiştir ve nihayet 2009 yılında dogmadan ve Batı'dan kopuş anlamına gelen Davos krizi ile birlikte AKP'nin jeopolitik dogmadan kopuşu da kesinleşmiştir (Oran, 2013, s. 147).

1 Mayıs 2009 tarihinde Ahmet Davutoğlu'nun Dışişleri Bakanı olmasıyla birlikte de Neo-Osmanlı olarak tanımlanan yeni jeopolitik tahayyül kendisini açıkça göstermeye başlamıştır. Ahmet Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik kitabından dizayn edilen dış politikanın ortaya koyduğu (Fisher Onar, 2009) yeni jeopolitik tahayyüle göre Türkiye'nin merkez alındığı, çevre coğrafyalardaki ülkeler ile ilişkilerinde Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan bir bilgi birikimine, sosyokültürel avantajlara sahip olduğu, Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarında kurulan ülkelere siyasal, toplumsal, diplomatik ve kapasite açısından da daha yetkin olduğunu savunmaktadır (Oğuzlu, 2007, s. 81-90; Murinson, 2006, s. 945-951).

Neo-Osmanlı jeopolitik tahayyül ülkenin sınırlarını ise sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun eski toprakları olarak çizmemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun eski sınırlarına ek olarak Türkiye'nin sosyal, kültürel, dinsel ve etnik bağlantıları olan ülkeleri de tahayyülün içine almıştır (Somun, 2011, s. 33-38). Tahayyülün önerisi bu ülkeler ile karşılıklı bağımlılık yaratmak ve ilişkileri de yumuşak güç üzerine kurmak üzere inşa etmektir. Aynı zamanda bu tahayyül, ekonomik, siyasal, toplumsal faktörleri de ele alarak Türkiye'nin çevresindeki ülkelere karşı avantajlı olduğu iddiasında olduğunu belirtmektedir (Kirişçi, 2009, s. 29-40).

Neo-Osmanlı jeopolitik tahayyülün önem atfettiği bir diğer husus da tarihsel derinliktir. Osmanlı İmparatorluğu'nun eski topraklarında yaşayan toplumlar ile tarihsel bir derinliği bulunduğu ve bu derinliğin kullanılması gerektiğini savunmaktadır (Fisher Onar, 2009, s. 12). Bununla birlikte bu tahayyül, Türkiye'nin bu tarihsel derinlik çerçevesinde tüm gerek bölgesel gerek küresel aktörlerin hepsine karşı ilişkileri denge içerisinde sürdürülmesi gerektiğini belirtmektedir.

Neo-Osmanlılık tahayyülünün temel hedefi ise Türkiye'nin hem Batı hem de Doğu Medeniyetine mensup olan bir merkez ülke olduğu ve bu bölgelerin ülkeleri arasındaki ekonomik ve siyasal iş birliğini kurulmasının sağlanmasını hedeflemektedir. Böylece Türkiye medeniyetler arasındaki etkileşimi sağlayarak bir nevi çekim merkezi olacak ve bu çekim merkezi olma durumu da yumuşak gücünü arttıracaktır.

Neo-Osmanlılık köklerini Osmanlı İmparatorluğu'nun çok kültürlü yapısından ve Osmanlı İmparatorluğu'nun eski topraklarındaki ülkeleri doğal nüfuz alanı olarak kabul etmekten almaktadır. Buna ek olarak Orta Asya'yı ise etnik bağların olduğu ve çoğunluğu Müslüman olan ülkeleri de dinsel bağlardan ve İmparatorluk geçmişinden dolayı yine nüfuz alanı içerisinde kabul etmektedir.

Türkçü-Turancı Jeopolitik Tahayyül

1908 yılında Meşruyet ilan edildiğinde Osmanlılık, İslamcılık, ile karşılaştırıldığında Türkçülük gerek yayın bakımından gerek ise kitlelere ulaşmak açısından en geride olan akımdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun 400 yıldan fazladır kimlik olarak kabullendiği Sünni İslam anlayışının da etkisiyle Türk kimliği ile kurulan Osmanlı İmparatorluğu bu kimliğinden zamanla vazgeçmiştir. Bu dönemde Türkçülük akımına öncülük eden başlangıçta üç (sonrasında iki grup) grup bulunmaktadır. Birinci grup, Türkçülüğü kültürel manada ele alan ve Türk kültürünün özgünlüğü ile zenginliğini vurgulayan Mehmet Emin, Veled Çelebi, Necib Asım'ın oluşturduğu gruptur. İkinci grup ise Selanik'te yerleşen ve Balkanlar'ın Batı ile etkileşiminden mütevellit daha özgürlükçü bir

hava içerisinde Batılı yazarları inceleyebilmiş olan ve Türkçülüğü dil temelli ele alan Ömer Seyfettin, Ali Canib ve Ziya Gökalp tarafından oluşturulan ikinci gruptur. Üçüncü grup ise Rusya'dan İstanbul'a göç eden ve Türkçülük akımını Çarlık Rusya'sının baskıcı ortamında savunan Yusuf Akçura, Mehmed Emin Resulzade, Ahmed Ağaoğlu, Hüzeyinzade Ali tarafından oluşturulan gruptur (Togay, 1944, s. 65).

Bu kişilerin hepsi Türkçülük fikrinin inşasına ciddi katkılarda bulunmakla birlikte Ziya Gökalp gerek fikirleri gerek ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin resmî Cumhuriyet Halk Fırkası'nın gayriresmî ideoloğu olarak kabul edilebilecek derecede fikirleriyle dönemin karar vericilerini etkilemiş olmasından ötürü diğer entelektüellerden ayrılmaktadır (Tokluoğlu, 2012, s. 126-127; Gökalp, 2005, s. 88-90). Ziya Gökalp'ın Türkçülük anlayışı aşamalı bir şekilde önce Türkiye'nin (Türkiyecilik) sonra tüm Oğuz boylarının (Oğuzculuk) sonrasında ise Tatar, Özbek, Kırgız, Yakutları aynı dil ve kültür altında birleşmesinin (Turancılık) hedeflendiği kültürel ve dil temelli, irredentist olmayan bir Türkçülüktür (Gökalp, 2018b, s. 42-43). Türk Dış Politikası da bu minvalde inşa edilmiş ve Türkiye genişlemeci bir dış politika izlemekten kaçınmıştır. Atatürk döneminde inşa edilen dış politika ilkelerine sadık kalan aynı zamanda Gökalp'in düşünce yapısında kurulan Türkçülük Soğuk Savaş bitene kadar Türk Cumhuriyetleri ile ilişkiyi kültürel bağlar çerçevesinde ele almıştır. Türkçülük akımı aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin de Türk Cumhuriyetleri'ni egemenliği altında tutmasından ötürü ortak jeopolitik dogmaya destek vermekten de imtina etmemiş ve bunu bir vazife olarak görmüştür. Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk Cumhuriyetleri ile ilgili ortaya koyduğu yaklaşım¹¹ da Türkçülük akımının savunucularının resmî jeopolitik düşünceye sadık kalmalarını sağlamış Soğuk Savaş sonrasında ise bir jeopolitik tahayyül olarak Türk Birliği ortaya konmuştur (Ersanlı Bahar, 1996, s. 9-10).

Bu bakış açısından mütevellit Türkçü-Turancı Jeopolitik bakış açısına göre Orta Asya Türklerin yaşadığı ve Türk Cumhuriyetleri'nin olduğu bir coğrafyadır (Landau, 1995; Landau, 2004, s. 37-38). Bu coğrafyada da Türklük temelli bir siyasi yapının var olması ve Türk Cumhuriyetleri'nin de bu yapı içerisinde var olması gerekmektedir (Andican, 1992, s. 12-18). Bu tahayyül aynı zamanda Türk Birliği, Birleşik Türkistan ya da Türk Konfederasyonu gibi Avrupa Birliği benzeri bir yapı hayal etmektedir (Aras, 2000, s. 38). Bu da İsmail Gaspralı ile başlayan Turan ülküsünün daha modern bir tasavvurudur. Türkçü-Turancı jeopolitik tahayyüle göre Türkiye, Türk Dünyasının doğal lideridir. Türkiye gerek imparatorluk geçmişi gerek ise ekonomik ve askerî olarak diğer Türk Cumhuriyetleri'nden öndedir. Dolayısıyla da Türklüğün esas alındığı bir yapıda Türkiye diğer Türk Cumhuriyetleri'nin sosyolojik, ekonomik ve kültürel gelişimlerinde de ciddi rol oynayabilecektir (İmanov, 2008, s. 36).

Türkçü-Turancı jeopolitik yaklaşım¹² aynı zamanda kurulacak bir siyasi yapı ile Türkiye için Avrupa Birliği'ne alternatif bir siyasi yapı da öngörmektedir. Bu alternatif yapı iki farklı şekilde Türkiye'ye avantaj sağlayacaktır. İlk olarak Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne kabul edilmeyeceği durumda Türk Birliği, Türkiye'ye alternatif bir rota çizmektedir. İkinci olarak ise Türkçü-Turancı jeopolitik yaklaşım Türk Birliği'nin bir siyasi ve ekonomik birlik olarak dünyada önemli bir yer kaplayacağını ve Türkiye başta olmak üzere Türk Cumhuriyetleri'ni dünya siyasetinde söz sahibi yapacağını düşünmektedir. Bu durum da Türkiye, ABD, AB, Rusya ve Çin gibi küresel aktörlerin seviyesine çıkacaktır.

¹¹ "Bugün, Sovyetler Birliği dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır; fakat yarın ne olacağını kimse bugünden kestiremez; tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan gibi parçalanabilir, ufalanabilir; bugün elinde sınıksız tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman, Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim, bu dostumuzun idaresinde, dili bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak, yalnız o günü susup beklemek değildir; hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır; manevî köprülerini sağlam tutarak. Dil bir köprüdür, inanç bir köprüdür. Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimizin içinde bütünleşmeliyiz. Onların, yani dış Türklerin bize yaklaşmasını bekleyemeyiz, bizim onlara yaklaşmamız gerekli." (Kılıç, 2000, s. 53)

¹² Türkçü-Turancı jeopolitik tahayyül yayın hayatına 1908 yılından beri devam eden Türk Yurdu dergisinde kendisine yer bulmuştur. Bununla birlikte 1993 yılında kurulan ve Avrasya Bir Vakfı'na bağlı Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi de bu jeopolitik tahayyülün oluşumunda öncü olmuş ve hâlihazırda da savunmaktadır. Merkez bu minvalde yayınlar yapmaya da devam etmektedir.

Jeopolitik Tahayyüller Tartışması

Türkiye'nin kökenleri kuruluş ile birlikte atılan ve Soğuk Savaş döneminde netleşen jeopolitik görüşünü jeopolitik dogma olarak tanımlamamın temel sebebi diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de jeopolitik disiplininin devlet tekeline alınmış olması ve bir devlet aracı olarak dış politika inşasında verilerini sunan element olarak kabul edilmesinden ileri gelmektedir. Geleneksel jeopolitik yaklaşıma göre coğrafi veriler birer sabit ve değişmez olarak kabul edildiğinden Soğuk Savaş'ın başlangıcında Türkiye'nin jeopolitiği analiz edildikten sonra coğrafya da değişmeyeceğinden yeni bir analize ihtiyaç olmadığı düşünülmektedir. Bu durum aynı zamanda iki kutuplu dünyada dış politikanın değişiklik göstermemesi isteği ile de doğru orantılıdır. Soğuk Savaş süresince Türkiye kendi blok lideri olan ABD'nin politikalarına paralel politikalar izlemiş ve ABD ya da Batı Bloku ülkeleri ile sorun yaşasalar bile Bloktan tam anlamıyla kopmamış ya da ayrılmamıştır. Çünkü bu durum değişmez ve tartışılmaz jeopolitik verilerin emrettiği bir durumdur.

Soğuk Savaş sonrasında ise Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nden algıladığı güvenlik tehdidinin ortadan kalkması, farklı coğrafyalardan ülkelerin de ilişki kurulabilir hâle gelmesi neticesinde farklı siyasi akımların mensupları ortaya farklı jeopolitik tahayyüller ile ortaya çıkmışlardır. Bu jeopolitik tahayyüllerin kökenleri her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki üç tarz-ı siyasete dayansa da geçen yüz yılda siyasi görüşlerdeki farklılıklar ile birlikte dönüşmüş ve günümüzdeki jeopolitik tahayyülleri ortaya çıkarmıştır.

Türkiye'nin jeopolitik dogma olarak kabul edilen 1945-1990 arası jeopolitik anlayışının gerek tamamen Batıcı olmasından gerekse 1980 sonrası Türkiye'nin Batılı kimliğini sorgulatacak eylemlerin hem ABD hem AB tarafından gerçekleştirilmesinden ötürü 1990'lardan itibaren netleşen ve belirli çerçeveler içerisine oturan jeopolitik tahayyüllerin hepsi Batı'ya alternatif bir çözüm sunma ve bunu gerçekleştirirken de kendi dayandıkları siyasi akıma göre hareket etme yolunu izlemişlerdir. Neo-Osmanlılar kökenini Osmanlıcılıktan alan bir yapı çerçevesinde eski Osmanlı topraklarını doğal nüfuz alanı kabul ederek bu coğrafyada üzerine dış politika geliştirmiş ve Batı'ya alternatif olarak eski Osmanlı coğrafyasındaki devletler ile ilişkileri farklı şekillerde geliştirmeye çalışmıştır. İslamcılar ise başlangıçta Erbakan liderliğinde bir jeopolitik tahayyül ileri sürse de bunun devamını getirememiş ve jeopolitik tahayyülleri Neo-Osmanlılık tarafından öne sürülen jeopolitik tahayyülün içerisinde erimiştir. Avrasyacılar yine Batı'ya bir alternatif olarak Türkiye'nin yüzünü Asya kıtasına dönmesini Rusya başta olmak üzere Asya devletleri ile iş birliği içerisinde olmasını savunmaktadır. Bunu yaparken de Rusya'nın doğal nüfuz alanı olarak gördüğü Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilişkileri kültürel düzeyde tutmayı ve bu ülkeler ile kimlik temelli bir ilişki kurulmayacağını bir nevi taahhüt etmektedir. Türkçü-Turancı jeopolitik tahayyül ise yine Batıya bir alternatif olarak Türk Birliği'nin kurulmasını ve bu birliğin hem siyasi hem ekonomik olarak Türkiye'yi küresel aktörlerin arasına sokacağını savunmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ortaya çıkan üç farklı siyaset olan Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük akımlarının temel amacı İmparatorluğun yıkılmasını engellemektir. Dolayısıyla bu akımları savunanların o dönemde eğer bir jeopolitik tahayyülleri olsaydı bu tahayyül İmparatorluk sınırlarını korumak olabilirdi. Buna mukabil Türk siyasi geleneği bu akımları geçen yüz yıllık sürede farklı kavramlara dönüştürmüştür. Bu değişiklik ile birlikte bu akımların kendi siyasi düşüncelerini yansıtan farklı jeopolitik tahayyülleri olmuştur. İlginç olan ise bu tahayyüllerin farklı coğrafyaları hedef almasına rağmen ortak noktasının Batı'ya alternatif sunmasıdır. Hatta kökenleri Osmanlı İmparatorluğu'na dayanmayan ve Avrasyacı yaklaşım bile Batı'ya bir alternatif yaratma çabası içerisinde dir.

Bu durum net bir şekilde göstermektedir ki Türkiye'nin kendisini konumladığı Batı'nın 1980-2000 yılları arasında Türkiye'ye karşı tavrı, Türkiye'nin kendi Batılı kimliğini sorgulamasına yol açmıştır. Bu sorgulama öncelikle kendisini hâkim siyasi akımlar içerisinde göstermekle birlikte sonrasında bu siyasi akımların dış politika düşüncelerinde de kendisini göstermeye başlamıştır. Netice itibarıyla da bu akımların hepsi Batı'ya alternatif bir jeopolitik tahayyül inşa ederek Batı'nın yerine bir coğrafya koyma ya da yaratma çabası içine girmişlerdir.

Türkiye'de Jeopolitik Tahayyüller

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra sınırların değişmesi, ülkelerin dönüşmesi, güvenlik kaygılarının azalması ve artık sabit bir düşman algısının da ortadan kaybolmasıyla birlikte geleneksel jeopolitiğin doğruları ile beslenen dogmalar için tartışılma dönemi gelmiştir. Her ülkedeki siyasi gruplar kendi siyasi gelenekleri çerçevesinde yeni jeopolitik tahayyüller ortaya koymuş ve devlet için aslında birçok farklı perspektif elde etme şansı doğmuştur.

Bu siyasi gruplardan iktidara gelenler kendi jeopolitik tahayyülünü uygulama fırsatını elde etmiş ve dış politikayı da buna göre şekillendirmiştir. Bu yeni jeopolitik anlayış ile birlikte de katı ve dogmatik olan geleneksel jeopolitik anlayış yerini esnek ve değişime açık olan eleştirel jeopolitiğe bırakmıştır.

Dünya siyasetinin hızlı değişimi ve devletlerin tek bir blok içerisinde hareket etme zorunluluğunun ortadan kalkmasıyla birlikte de eleştirel jeopolitik dış politikada karar vericilerin sıklıkla başvurduğu ve dış politika inşa süreçlerinde araç olarak kullandığı bir yapıya bürünmüştür. Böylece her ülke siyaset çerçevesinde o dönemde hâkim jeopolitik tahayyülü gerçekleştirmek için bir dış politika inşa etmeye başlamıştır. Bu inşa süreci kimi devletler için hızlı gerçekleşse de bazı devletler Soğuk Savaş pratiklerini bırakmakta zorlandığından ötürü daha uzun vadede bu jeopolitik tahayyülleri ortaya koymuşlardır.

Ortaya koyulan bu jeopolitik tahayyüller genellikle ülkedeki siyasi akımların birer tezahürü şeklinde karşılık bulmuştur. Ülkedeki siyasi akımlar kendi fikir yapıları çerçevesinde ve ülkenin ihtiyaç duyduğu dış politikayı hayal ederek bir jeopolitik tahayyül inşa etmişlerdir. Türkiye de bu ülkelerden birisi olarak kendi bünyesindeki siyasi akımlar Türkiye'nin öncelikli jeopolitik ihtiyaçlarını tasavvur etmiş ve buna uygun olarak kendi siyasi fikirleri çerçevesinde de jeopolitik tahayyül ortaya koymuştur.

Türkiye'nin jeopolitik tahayyülü, tarihsel süreçler ve küresel güç dinamikleriyle şekillenmiş, özellikle Soğuk Savaş dönemi ve sonrası bağlamda önemli dönüşümler geçirmiştir. Soğuk Savaş süresince, Türkiye'nin jeopolitik anlayışı, devlet merkezli bir dogma olarak kendini göstermiş ve Batı Bloku ekseninde bir dış politika izlenmiştir. Bu dönemde, coğrafi verilerin sabit ve değişmez kabul edilmesi, jeopolitik analizlerin statik bir çerçeveye hapsolmasına yol açmış; Türkiye, ABD liderliğindeki Batı Blokunun stratejik çıkarlarına paralel hareket ederek jeopolitik tahayyülünü de bu çerçevede inşa etmiştir. Bu durum, jeopolitik disiplinin devlet tekeline alınması ve dış politikada bir veri sağlayıcı olarak kullanılmasıyla pekiştirilmiştir. Ancak, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyet tehdidinin ortadan kalkması, Türkiye'nin jeopolitik tahayyülünde köklü bir yeniden değerlendirme sürecini tetiklemiştir.

1990'lardan itibaren, küresel sistemdeki çok kutuplu yapı ve Türkiye'nin Batılı kimliğine yönelik sorgulamalar, farklı siyasi akımların alternatif jeopolitik tahayyüller geliştirmesine zemin hazırlamıştır. Bu tahayyüller, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki üç tarz-ı siyaset (Osmanlılık, İslamcılık, Türkçülük) kökenlerinden beslenmekle birlikte, 20. yüzyıl boyunca geçirdikleri dönüşümlerle yeni anlamlar kazanmıştır. Neo-Osmanlılar, eski Osmanlı coğrafyasını bir nüfuz alanı olarak yeniden tahayyül ederek Batı'ya alternatif bir bölgesel düzen önerirken, İslamcılar bu tahayyülün Neo-Osmanlı çerçeve içinde erimesiyle sınırlı bir etki göstermiştir. Avrasyacılar, Rusya ve Asya merkezli bir jeopolitik yönelimi savunarak Türkiye'nin yüzünü doğuya çevirmesini önerirken, Türkçü-Turancı akım, Türk Birliği idealini küresel bir aktörlük hedefiyle birleştirmiştir. İlginç bir şekilde, bu tahayyüllerin ortak noktası, Batı'ya alternatif bir coğrafi ve siyasi vizyon sunma çabasıdır. Bu durum, 1980-2000 yılları arasında ABD ve AB'nin Türkiye'ye yönelik politikalarının, Türkiye'nin Batılı kimliğini sorgulamasına yol açtığını açıkça ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin jeopolitik tahayyüllerindeki bu dönüşüm, yalnızca dış politika pratiklerinde değil, aynı zamanda iç politik dinamiklerde de kendini göstermiştir. Batı'ya yönelik güven krizinin derinleşmesi, farklı siyasi akımların kendi ideolojik önceliklerine göre jeopolitik vizyonlar üretmesine olanak tanımış; bu vizyonlar, tarihsel anlatılar, kültürel kimlikler ve stratejik çıkarlar etrafında şekillenmiştir. Neo-Osmanlı tahayyül, Osmanlı mirasını bir yumuşak güç unsuru olarak kullanmayı hedeflerken, Avrasyacı yaklaşım, Rusya ve Orta Asya ile pragmatik bir iş birliğini önceliklendirmiştir. Türkçü-Turancı tahayyül ise, etnik ve kültürel bağlara dayalı bir birlik idealini küresel bir güç projeksiyonu ile birleştirmiştir. Bu çeşitlilik, Türkiye'nin jeopolitik tahayyülünün artık tek bir dogmaya indirgenemeyeceğini ve çok katmanlı bir yapıya evirildiğini göstermektedir.

Bu bağlamda, Türkiye'nin jeopolitik tahayyüllerinin dönüşümü, yalnızca bir dış politika meselesi değil, aynı zamanda kimlik, aidiyet ve küresel konumlanma üzerine derin bir sorgulamanın yansımasıdır. Batı'ya alternatif arayışlar, Türkiye'nin tarihsel birikimi ile modern küresel sistemin sunduğu fırsatlar arasındaki gerilimde şekillenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü engelleme çabası olarak ortaya çıkan üç tarz-ı siyaset, günümüzde farklı coğrafyalara yönelen ancak ortak bir Batı eleştirisi etrafında birleşen tahayyüllere dönüşmüştür. Bu süreç, Türkiye'nin jeopolitik tahayyülünün dinamik ve çoğulcu bir karakter kazandığını, ancak aynı zamanda Batı ile ilişkilerin geleceğine dair belirsizliklerin devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'nin jeopolitik tahayyülü, Soğuk Savaş'ın sabit ve devlet merkezli dogmalarından, çok kutuplu dünyada farklı siyasi akımların rekabet ettiği bir alana evrilmiştir. Bu tahayyüller, Türkiye'nin küresel sistemdeki yerini yeniden tanımlama çabasını yansıtırken, aynı zamanda iç politik dinamiklerin ve tarihsel hafızanın dış politikaya nasıl nüfuz ettiğini göstermektedir. Gelecekte, bu tahayyüllerin nasıl bir senteze ulaşacağı veya hangi doğrultuda baskın olacağı, hem Türkiye'nin iç politik gelişmelerine hem de küresel güç dengelerindeki değişimlere bağlı olacaktır. Bu bağlamda, Türkiye'nin jeopolitik tahayyüllerinin evrimi, yalnızca Türk dış politikası için değil, aynı zamanda küresel jeopolitik çalışmalar için de zengin bir analiz alanı sunmaktadır.

Sonuç

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra sınırların değişmesi, ülkelerin dönüşmesi, güvenlik kaygılarının azalması ve artık sabit bir düşman algısının da ortadan kaybolmasıyla birlikte geleneksel jeopolitiğin doğruları ile beslenen dogmalar için tartışılma dönemi gelmiştir. Her ülkedeki siyasi gruplar kendi siyasi gelenekleri çerçevesinde yeni jeopolitik tahayyüller ortaya koymuş ve devlet için aslında birçok farklı perspektif elde etme şansı doğmuştur. Bu siyasi gruplardan iktidara gelenler kendi jeopolitik tahayyülünü uygulama fırsatını elde etmiş ve dış politikayı da buna göre şekillendirmiştir. Bu yeni jeopolitik anlayış ile birlikte de katı ve dogmatik olan geleneksel jeopolitik anlayış yerini esnek ve değişime açık olan eleştirel jeopolitiğe bırakmıştır.

Dünya siyasetinin hızlı değişimi ve devletlerin tek bir blok içerisinde hareket etme zorunluluğunun ortadan kalkmasıyla birlikte de eleştirel jeopolitik dış politikada karar vericilerin sıklıkla başvurduğu ve dış politika inşa süreçlerinde araç olarak kullandığı bir yapıya bürünmüştür. Böylece her ülke siyaset çerçevesinde o dönemde hâkim jeopolitik tahayyülü gerçekleştirmek için bir dış politika inşa etmeye başlamıştır. Bu inşa süreci kimi devletler için hızlı gerçekleşse de bazı devletler Soğuk Savaş pratiklerini bırakmakta zorlandığından ötürü daha uzun vadede bu jeopolitik tahayyülleri ortaya koymuşlardır.

Ortaya koyulan bu jeopolitik tahayyüller genellikle ülkedeki siyasi akımların birer tezahürü şeklinde karşılık bulmuştur. Ülkedeki siyasi akımlar kendi fikir yapıları çerçevesinde ve ülkenin ihtiyaç duyduğu dış politikayı hayal ederek bir jeopolitik tahayyül inşa etmişlerdir. Türkiye de bu ülkelerden birisi olarak kendi bünyesindeki siyasi akımlar Türkiye'nin öncelikli jeopolitik ihtiyaçlarını tasavvur etmiş ve buna uygun olarak kendi siyasi fikirleri çerçevesinde de jeopolitik tahayyül ortaya koymuştur.

Türkiye'nin jeopolitik tahayyülü, tarihsel süreçler ve küresel güç dinamikleriyle şekillenmiş, özellikle Soğuk Savaş dönemi ve sonrası bağlamda önemli dönüşümler geçirmiştir. Soğuk Savaş süresince, Türkiye'nin jeopolitik anlayışı, devlet merkezli bir dogma olarak kristalleşmiş ve Batı Blokuna sıkı sıkıya bağlı bir dış politika izlenmiştir. Bu dönemde, coğrafi verilerin sabit ve değişmez kabul edilmesi, jeopolitik analizlerin statik bir çerçeveye hapsolmasına yol açmış; Türkiye, ABD liderliğindeki Batı Bloğunun stratejik çıkarlarına paralel hareket ederek jeopolitik tahayyülünü de bu çerçevede inşa etmiştir. Bu durum, jeopolitik disiplinin devlet tekeline alınması ve dış politikada bir veri sağlayıcı olarak kullanılmasıyla pekiştirilmiştir. Ancak, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyet tehdidinin ortadan kalkması, Türkiye'nin jeopolitik tahayyülünde köklü bir yeniden değerlendirme sürecini tetiklemiştir.

1990'lardan itibaren, küresel sistemdeki çok kutuplu yapı ve Türkiye'nin Batılı kimliğine yönelik sorgulamalar, farklı siyasi akımların alternatif jeopolitik tahayyüller geliştirmesine zemin hazırlamıştır. Bu tahayyüller, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki üç tarz-ı siyaset (Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük) kökenlerinden beslenmekle birlikte, 20. yüzyıl boyunca geçirdikleri dönüşümlerle yeni anlamlar kazanmıştır. Neo-Osmanlılar, eski Osmanlı coğrafyasını bir nüfuz alanı olarak yeniden tahayyül ederek Batı'ya alternatif bir bölgesel düzen önerirken, İslamcılar bu tahayyülün Neo-Osmanlı çerçeve içinde erimesiyle sınırlı bir etki göstermiştir. Avrasyacılar, Rusya ve Asya merkezli bir jeopolitik yönelimi savunarak Türkiye'nin yüzünü doğuya çevirmesini önerirken, Türkçü-Turancı akım, Türk Birliği idealini küresel bir aktörlük hedefiyle birleştirmiştir. İlginç bir şekilde, bu tahayyüllerin ortak noktası, Batı'ya alternatif bir coğrafi ve siyasi vizyon sunma çabasıdır. Bu durum, 1980-2000 yılları arasında ABD ve AB'nin Türkiye'ye yönelik politikalarının, Türkiye'nin Batılı kimliğini sorgulamasına yol açtığını açıkça ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin jeopolitik tahayyüllerindeki bu dönüşüm, yalnızca dış politika pratiklerinde değil, aynı zamanda iç politik dinamiklerde de kendini göstermiştir. Batı'ya yönelik güven krizinin derinleşmesi, farklı siyasi akımların kendi ideolojik önceliklerine göre jeopolitik vizyonlar üretmesine olanak tanımış; bu vizyonlar, tarihsel anlatılar,

kültürel kimlikler ve stratejik çıkarlar etrafında şekillenmiştir. Neo-Osmanlı tahayyül, Osmanlı mirasını bir yumuşak güç unsuru olarak kullanmayı hedeflerken, Avrasyacı yaklaşım, Rusya ve Orta Asya ile pragmatik bir iş birliğini önceliklendirmiştir. Türkçü-Turancı tahayyül ise, etnik ve kültürel bağlara dayalı bir birlik idealini küresel bir güç projeksiyonu ile birleştirmiştir. Bu çeşitlilik, Türkiye'nin jeopolitik tahayyülünün artık tek bir dogmaya indirgenemeyeceğini ve çok katmanlı bir yapıya evrildiğini göstermektedir.

Bu bağlamda, Türkiye'nin jeopolitik tahayyüllerinin dönüşümü, yalnızca bir dış politika meselesi değil, aynı zamanda kimlik, aidiyet ve küresel konumlanma üzerine derin bir sorgulamanın yansımasıdır. Batı'ya alternatif arayışlar, Türkiye'nin tarihsel birikimi ile modern küresel sistemin sunduğu fırsatlar arasındaki gerilimde şekillenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü engelleme çabası olarak ortaya çıkan üç tarz-ı siyaset, günümüzde farklı coğrafyalara yönelen ancak ortak bir Batı eleştirisi etrafında birleşen tahayyüllere dönüşmüştür. Bu süreç, Türkiye'nin jeopolitik tahayyülünün dinamik ve çoğulcu bir karakter kazandığını, ancak aynı zamanda Batı ile ilişkilerin geleceğine dair belirsizliklerin devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'nin jeopolitik tahayyülü, Soğuk Savaş'ın sabit ve devlet merkezli dogmalarından, çok kutuplu dünyada farklı siyasi akımların rekabet ettiği bir alana evrilmiştir. Bu tahayyüller, Türkiye'nin küresel sistemdeki yerini yeniden tanımlama çabasını yansıtırken, aynı zamanda iç politik dinamiklerin ve tarihsel hafızanın dış politikaya nasıl nüfuz ettiğini göstermektedir. Gelecekte, bu tahayyüllerin nasıl bir senteze ulaşacağı veya hangi doğrultuda baskın olacağı, hem Türkiye'nin iç politik gelişmelerine hem de küresel güç dengelerindeki değişimlere bağlı olacaktır. Bu bağlamda, Türkiye'nin jeopolitik tahayyüllerinin evrimi, yalnızca Türk dış politikası için değil, aynı zamanda küresel jeopolitik çalışmalar için de zengin bir analiz alanı sunmaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazar, bu makalenin araştırma, yazarlık ve/veya yayın süreci ile ilgili herhangi bir potansiyel çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Mali Destek

Yazar bu makalenin araştırılması, yazılması ve/veya yayınlanması için herhangi bir mali destek almamıştır.

Yayın Etiği Beyanı

Çalışmada etik dışı bir husus bulunmadığını, araştırma ve yayın etiğine özenle uyulduğunu beyan ederim.

Yazar Katkı Oranı

Çalışma, yazar tarafından yürütülmüş ve raporlanmıştır.

Etik Kurul İzni

“Üç Tarz-ı Siyasetten Üç Tarz-ı Tahayyül: Türkiye'de Jeopolitik Tahayyülün Siyasi Kökleri” adlı çalışma kapsamında herhangi bir anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, ya da başka görüşme teknikleri kullanarak katılımcılardan veri toplamadığımı, insan ve hayvanlar üzerinde deney, vb. yapmadığımı, kişisel verilerin korunması kanununu ihlal etmediğimi; bu çalışmanın etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalardan olduğunu sorumlu yazar olarak beyan ederim.

Kaynakça

- Agnew, J. (2013). The origins of critical geopolitics. K. Dodds, M. Kuus, & J. Sharp (Ed.), *The Ashgate research companion to critical geopolitics* içinde (ss. 19–32). Ashgate Publishing.
- Agnew, J., & Corbridge, S. (1995). *Mastering space: Hegemony, territory and international political economy*. Routledge.
- Andican, A. (1992). Orta asya Türk cumhuriyetlerinden birleşik Türkistan'a: tarihi bir zorunluluğun sosyo-politik analizi. *Türk Yurdu*(64), 12-18.

- Aras, B. (2000). Turkey's policy in the former Soviet south: assets and options. *Turkish Studies*, 1(1), 36-58. <https://doi.org/10.1080/14683840008721220>.
- Bağcı, H., & Anlar Doğanlar, A. (2009). Changing geopolitics and Turkish foreign policy. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Sectio K, Politologia*, 16(2), 97-115.
- Baykal, S., & Arat, T. (2010). AB'yle ilişkiler. B. Oran (Ed.), *Türk dış politikası - Kurtuluş savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar* (Cilt II: 1980- 2001) içinde (s. 326-365). İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar Türkiye'de siyasi ideolojiler*. İletişim Yayınları.
- Blouet, B. W. (1987). *Halford mackinder: A biography*. Texas A&M University.
- Cem, İ. (2009). *Türkiye, Avrupa, Avrasya birinci cilt strateji, Yunanistan, Kıbrıs / bütün eserleri-2*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cohen, S. B. (2011). Turkey's emergence as a geopolitical power broker. *Eurasian Geography and Economics*, 52(2), 217-227.
- Costachie, S., & Damian, N. (2010). German geopolitical school – the inception of culture as an essential element and factor in the political geography. *Revista Română de Geografie Politică*, 12(2), 298-308.
- Dalay, G. (2021). *Türkiye'nin jeopolitik ve ideolojik Avrasyacılığı*. Perspektif: <https://www.perspektif.online/turkiyenin-jeopolitik-ve-ideolojik-avrasyaciligi/>
- Dalby, S., & Tuathail, G. Ó. (1996). The critical geopolitics constellation: problematizing fusions of geographical knowledge and power. *Political Geography*, 15(6-7), 451-456. [https://doi.org/10.1016/0962-6298\(96\)00026-1](https://doi.org/10.1016/0962-6298(96)00026-1).
- Dodds, K. (2001). Political geography III: Critical geopolitics after ten years. *Progress in Human Geography*, 25(3), 469-484. <https://doi.org/10.1191/030913201680191790>.
- Dodds, K. J. (2005). *Global geopolitics a critical introduction*. Routledge.
- Dugin, A. (2015). *Rus jeopolitiği Avrasyacı yaklaşım*. (V. İmanov, Çev.) Küre Yayınları.
- Ersanlı Bahar, B. (1996). Türkçülük Türkiye'de ve Azerbaycan'da (1990'lı Yıllar). *Avrasya Etüdleri*, 3(3), 2-20.
- Fisher Onar, N. (2009). *Neo Ottomanism, historical legacies and Turkish foreign policy*. Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi. <https://alpet.yugom.com/en/neo-ottomanism-historical-legacies-and-turkish-foreign-policy/index.htm>
- Gökarp, Z. (2005). *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak*. Bordo-Siyah.
- Gökarp, Z. (2018b). *Türkçülüğün esasları*. Ötüken Neşriyat.
- Holdar, S. (1992). The ideal state and the power of geography the life-work of Rudolf Kjellén. *Political Geography*, 11(3), 307-323. [https://doi.org/10.1016/0962-6298\(92\)90031-N](https://doi.org/10.1016/0962-6298(92)90031-N).
- Hürriyet. (2004). *Erdoğan-Edelman randevusu 13 Aralık'ta*. Hürriyet. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-edelman-randevusu-13-aralikta-279739>
- Işık, H. (1987). Stratejik durumu nedeniyle Türkiye kuvvetli olmak zorundadır. *Güncel Konular*, (8), 37-52.
- İlhan, S. (2000). *Avrupa Birliğine neden hayır*. Ötükem Neşriyat.
- İmanov, V. (2008). *Avrasyacılık: Rusya'nın kimlik arayışı*. Küre Yayınları.
- Kara, İ. (2011). *Türkiye'de İslamcılık düşüncesi 1*. Dergah Yayınları.
- Kılıç, S. (2000). Atatürk'ün büyük özlemi Türk dünyasında kültür birliği. *Atatürk Dergisi*, 3(1), 53-60.
- Kiraz, B. Ö. (2021). Türk dış politikasında merkez ülke olma yönelimi: dönüşüm mü, devamlılık mı? *Süleyman Demirel University Visionary Journal*, 12(30), 501-519.
- Kirişçi, K. (2009). The transformation of Turkish foreign policy: The rise of the trading state. *New Perspectives on Turkey*, 40, 29-56. <https://doi.org/10.1017/S0896634600005203>.
- Kjellen, R. (1916). *Staten som livsform*. Geber.
- LaFeber, W. (1994). *The American age: U.S. foreign policy at home and abroad 1750 to the presen*. W. W. Norton & Company.

- Landau, J. M. (1995). *Pan-Turkism: From irredentism to cooperation*. Hurst & Company.
- Landau, J. M. (2004). *Exploring Ottoman and Turkish history*. Hurst & Company.
- Levine, P. (2013). *The British empire : Sunrise to sunset*. Routledge.
- Mackinder, H. (1919). *Democratic ideals and reality a study in the politics of reconstruction*. Henry Holt and Company.
- Mackinder, H. (1904). The geographical pivot of history. *The Geographical Journal*, 23(4), 421-437. <https://doi.org/10.2307/1775498>.
- Mahan, A. T. (2013). *The influence of sea power upon the French revolution and empire, 1793-1812 (Cilt 2)*. Wagram Press.
- Mahan, A. T. (2021). *The influence of sea power upon history: 1660-1783 (Cilt 1)*. Origami Books.
- Mardin, Ş. (2011). *Türk modernleşmesi makaleler 4*. İletişim Yayınları.
- McDougall, W. A. (1997). *Promised land, crusader state: The American encounter with the world since 1776*. Mariner Books.
- Merriman, J. M. (2019). *A history of modern Europe*. W.W. Norton & Company.
- Morley, D., & Robins, K. (1995). *Spaces of identity: Global media, electronic landscapes and cultural boundaries*. Routledge.
- Murinson, A. (2006). The strategic depth doctrine of Turkish foreign policy. *Middle Eastern Studies*, 42(6), 945-964. <https://doi.org/10.1080/00263200600923526>.
- Newman, D. (2000). Citizenship, identity and location: The changing discourse of Israeli geopolitics. K. Dodds, & D. Atkinson (Ed.), *Geopolitical traditions a century of geopolitical thought* içinde (s. 302-331). Routledge.
- Oğuzlu, T. (2007). Soft power in Turkish foreign policy. *Australian Journal of International Affairs*, 61(1), 81-97. <https://doi.org/10.1080/10357710601142518>.
- Oran, B. (2013). Dönemin bilançosu. B. Oran (Ed.), *Türk dış politikası kurtuluş savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar Cilt 3: 2001-2012 içinde* (s. 3-248). İletişim Yayınları.
- Oran, B. (2013). TDP'nin kuramsal çerçevesi. B. Oran (Ed.), *Türk dış politikası - Cilt 1 (1919 - 1980) kurtuluş savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar içinde* (ss. 17-94). İletişim Yayınları.
- Perinçek, D. (2000). *Avrasya seçeneği: Türkiye için bağımsız dış politika*. Kaynak Yayınları.
- Perinçek, D. (2006). *Avrasyacılık: Türkiye'deki teori ve pratiği*. Bilgi Yayınevi.
- Ratzel, F. (1898). The territorial growth of states. *Scottish Geographical Magazine*, 12(7), 351-361. <https://doi.org/10.1080/00369229608732897>.
- Smith, W. D. (1980). Friedrich Ratzel and the origins of lebensraum. *German Studies Review*, 3(1), 51-68. <https://doi.org/10.2307/1429483>.
- Somel, S. A. (2009). Osmanlı reform çağında Osmanlıcılık düşüncesi (1839-1913). T. Bora, & M. Gültekinil (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Cumhuriyete devreden düşünce mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in birikimi içinde* (s. 88-116). İletişim Yayınları.
- Somun, H. (2011). Turkish foreign policy in the Balkans and "Neo-Ottomanism": A personal account. *Insight Turkey*, 13(3), 33-41.
- Telhami, S. (1996). Israeli foreign policy: A realist-ideal type or a breed of its own? M. N. Barnett (Ed.), *Israel in comparative perspective: Challenging the conventional wisdom* içinde (s. 29-52). State University of New York Press.
- Tezkan, Y., & Taşar, M. M. (2013). *Dünden bugüne jeopolitik Dünya ve Türkiye*. Ülke Yayınları.
- Togay, M. F. (1944). *Yusuf Akçura hayatı ve eserleri*. Hüsniyatı Matbaası.
- Tokluoğlu, C. (2012). Ziya Gökalp: Turancılıktan Türkçülüğe. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 28(84), 104-143.
- Tuathail, G. Ó. (1996). *Critical geopolitics*. Routledge.
- Tuathail, G. Ó. (2010). Localizing geopolitics: Disaggregating violence and return in conflict regions. *Political Geography*, 29(5), 256-265. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2010.01.011>.
- Tulun, O., & Tulun, T. E. (2017). The necessity of constructive Eurasianism. *AVİM Yorum*(51), 1-4.

Tunaya, T. Z. (1962). *İslamcılık cereyanı*. Baha Matbaası.

Uzgel, İ. (2010). ABD ve NATO'yla ilişkiler. B. Oran (Ed.), *Türk dış politikası - kurtuluş savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar (Cilt 2 / 1980-2001)* içinde (Cilt 2, s. 243-325). İletişim Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

The study of geopolitics has evolved significantly from its classical origins in the late 19th century to the emergence of critical geopolitics in the post-Cold War era, with Turkey serving as a compelling case study for this transformation. Classical geopolitics, rooted in the imperialist ambitions of European powers during the 1870s, emerged as a tool to legitimize and shape foreign policy in the context of colonial competition, particularly during the Scramble for Africa. This period saw imperial states, driven by the Industrial Revolution's demand for raw materials and cost advantages, extend their rivalries beyond Europe. Geopolitical thought was formalized to justify territorial expansion and resource exploitation. For instance, Friedrich Ratzel's organic state theory posited that states, like living organisms, required territorial expansion to survive, influencing Germany's ambitions as a latecomer to European unification. Similarly, Halford Mackinder's geographical pivot theory urged Britain to rethink geography as a strategic tool to maintain its global dominance, while Alfred Thayer Mahan's emphasis on sea power shaped U.S. aspirations to control global trade routes. These theories, articulated by Rudolf Kjellen in 1899, treated geography as a fixed variable, constraining foreign policy within its perceived advantages and disadvantages.

Classical geopolitics, thus, served as a state-centric instrument, legitimizing expansionist policies by naturalizing territorial competition. It remained under state monopoly until the Cold War's end, framing states as entities competing within the fixed parameters of geography. However, this approach's rigidity limited its adaptability, as it prioritized immutable geographic realities over dynamic socio-political contexts. The Cold War reinforced this dogmatic framework, with security concerns dominating geopolitical thought, particularly in Turkey, where a defensive, state-driven geopolitical dogma crystallized.

Critical geopolitics, emerging post-Cold War, challenged these assumptions by rejecting fixed geographic variables and emphasizing the subjective, constructed nature of geopolitical narratives. It critiques the state-centric, dogmatic tendencies of classical geopolitics, arguing that geopolitical visions are shaped by the ideologies and identities of their proponents. Operating across macro, meso, and micro scales, critical geopolitics examines global economic and political structures, societal identity formation, and power-based discourses, respectively. At the macro level, it traces the evolution of geopolitical orders through civilizational (17th–19th centuries), naturalized (1875–1945), and ideological (1945–1990) discourses. At the meso level, it explores how local, regional, and national identities shape geopolitical imaginations. At the micro level, it reveals the interplay between power, discourse, and spatial practices, exposing the constructed nature of geopolitical truths.

In Turkey, the transition from classical to critical geopolitics reflects a shift from a unified, state-imposed geopolitical dogma to diverse, competing geopolitical imaginations. During the Ottoman Empire's decline (1815–1875), early ideological currents—Ottomanism, Islamism, and Turkism—began to articulate proto-geopolitical visions, though these were overshadowed by efforts to preserve the empire. The early Republican era, shaped by the trauma of World War I and the War of Independence, adopted a defensive geopolitical stance, prioritizing territorial integrity and modernization within the *Misakımillî* boundaries. This stance, reinforced by Ziya Gökalp's triadic goals of Turkification, Islamization, and modernization, became dogmatic during the Cold War. Turkey's geopolitical dogma positioned it as a Western-aligned, anti-communist, NATO member state, uniquely situated at the crossroads of Afro-Eurasia, surrounded by perceived enemies, and endowed with an exceptional geographic position.

This dogma, however, began to unravel in the 1990s due to events that undermined Turkey's Western alignment. The rejection of Turkey's 1989 EU membership application, exclusion from post-Gulf War opportunities, U.S. arms embargoes, Greece's anti-Turkey actions within the EU, and European Parliament criticisms of Turkey's human rights record eroded trust in the West. These developments, coupled with the dissolution of the Soviet threat, created space for alternative geopolitical imaginations rooted in Neo-Ottomanism, Islamism, Turkism, and Eurasianism.

Neo-Ottomanism, merging with Islamist currents under the Justice and Development Party (AKP), envisions Turkey as a central power leveraging its Ottoman heritage and socio-cultural ties to influence former Ottoman territories and beyond. It emphasizes soft power, historical depth, and balanced relations with global actors, positioning Turkey as a bridge between East and West. Islamism, initially articulated by Necmettin Erbakan's *Millî Görüş* movement, critiqued Western hegemony but was subsumed into Neo-Ottomanism under AKP's

leadership. Turkism, evolving into a Turanist vision, advocates for a Turkish Union, positioning Turkey as the natural leader of Turkic states to counter Western dominance. Eurasianism, a post-Cold War phenomenon, proposes alignment with Russia and China to counter U.S. and EU influence, though it lacks deep intellectual roots and faces tensions with Russian neo-Eurasianism.

These imaginations, while distinct, share a common thread: they offer alternatives to Western alignment, reflecting Turkey's disillusionment with the West between 1980 and 2000. This shift underscores a broader transition from a state-centric, dogmatic geopolitics to a pluralistic, critical framework where competing visions vie for influence. Turkey's geopolitical evolution, thus, mirrors global trends toward flexible, identity-driven geopolitical narratives, highlighting the interplay of historical memory, ideological currents, and global power dynamics in shaping national identity and foreign policy.